

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уреднички одбор:

др *Алексић Радомир*, др *Грицај Ирена*, др *Коларич Рудолф*, *Конески Блаже*
др *Николић М. Берислав*, др *Павловић Миливој*, др *Пецо Асим*, др *Пешчан Милан*,
др *Стевановић Михаило*, др *Храстић Маје*

Главни уредник
М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVI — св. 1-2.

БЕОГРАД
1963—1964.

ВУКОВ И ДАНИЧИЋЕВ СИСТЕМ ГЛАГОЛСКОГ АКЦЕНТА И ЊЕГОВЕ НОВИЈЕ МОДИФИКАЦИЈЕ

1. Познато је да је Вуков и Даничићев систем глаголског акцента у неким елементима измењен у савременом књижевном изговору. Од досад израђених лексичких приручника најсистематскије је те измене представио (и у извесном смислу кодификовао) речник правописа од 1960. године.

Те модификације, међутим, нису измениле чињеницу да глаголски акценатски систем ВД¹ и даље остаје у основи акценатске

¹ У раду су употребљене ове скраћенице: *бг* — бугарски језик; *ВД* — Вук и Даничић, према Даничићевим „Српским акцентима“; *Дубр.* — Дубровник, према раду М. Решетара „Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten“ (Беч 1900); *Зал. сењ.* — залеђе сењско, према раду Гр. Томљеновића „Буњевачки дијалекат залеђа сењскога“ (Наставни вјесник XIX); *кк* — хрватски најкавски (Бедња), према раду Ј. Једваја „Бедњански говор“ (Хрватски дијалектолошки зборник I) (примери из говора дати су схематизовано, са реконструисаним старијим вокализмом, који је у овом говору доживео велике промене); *Лей.* — Лепетане, према раду В. Томановића „Акцент у говору села Лепетана (Бока Которска)“ (Јужнословенски филолог XIV); *ПД* — Пива и Дробњак, према раду Ј. Вуковића „Акцент говора Пиве и Дробњака“ (Српски дијалектолошки зборник X); *Пљ* — Пљевља, према раду Г. Ружићића „Акцентски систем пљеваљског говора“ (Српски дијалектолошки зборник III); *Поц.* — Поцерје, према раду М. Московљевића „Акцентски систем поцерског говора“ (Београд 1928); *Прав. р.* — Правописни речник, уз правопис Матице српске и Матице хрватске од 1960. године; *рс* — руски језик; *сл* — словеначки језик, према Плетершниковом речнику (нарочита боја вокала *о*, *е*, која — сем кад је у питању етимолошко јат — указује да акценат није добивен новим преносењем, приказивана је графички друкчије него код Плетершника); *Сс* — Сусак, према раду Ј. Хама, М. Храсте и П. Губерине „Говор отока Суска“ (Хрв. дијалектолошки зборник I); *СЦГ* — Стара Црна Гора, према мом материјалу (односно за Озриниће Решетаровсм); *Хв* — Хвар, према раду М. Храсте „Чакавски дијалекат острава Хвара“ (Јужносл. филолог XIV); *чк* — чакавски дијалекат; *чш* — чешки језик.

Примери су обично давани схематски, а не као непосредни навод. Основе уз поједине типове навођене су као илустрација лексичке структуре типа, и то скоро искључиво према Даничићу; у продуктивнијим типовима изостављане су неке мање познате.

норме. У Прав. р. то се огледа првенствено у томе што се акценатске категорије ВД не замењују новима, него се само допуњавају допуштањем дублетизма. То није само формално поштовање старије норме, него и одраз стварног стања, јер се — кад је реч о глаголском акценту — готово и не може говорити о превазиђеним акценатским категоријама у систему ВД. Сем тога, добар део нових допуна само је проширење и уопштавање тенденција манифестованих већ код ВД.

2. Намена је овога прилога да прегледније представи систем глаголског акцента код ВД и његове новије модификације, као и да укаже на основни лик, лексичку структуру и односе појединих акценатских типова.

Идући строго за морфолошким категоријама, ређајући типове по формалном критеријуму (врста акцента, број слогова) — Даничић је, истина, изложио глаголски акценат потпуно и прецизно, али је општа слика система остала замршена и без прегледности. Томе нарочито доприноси подела на морфолошке врсте која у доста елемената не одговара савременим, синхронично схваћеним односима (нпр. *кдваиши-кујем* пета врста, а *шишдваиши-шишјујем* шеста). Зато су у каснијим радовима често тражени срећнији системи излагања глаголског акцента, некад с већим некад с мањим успехом. С друге стране, измене које су ушле у Прав. р. нису излагане на једном месту него су расуте уз поједине речи, што отежава праћење одређених акценатских категорија и њихово упоређивање са акцентом ВД.

Све то чини да прегледнија систематизација глаголског акцента (са постављањем у први план акценатских категорија, а не морфолошких) и повезивање сродних акценатских типова уз указивање на њихову структуру и место у систему — може бити од извесне помоћи, нарочито широј стручној публици.

3. Приложена акценатска табела (I) мање-више потпуно показује систем глаголских акцената код ВД и у Прав. р. — наравно категоријски, а не и лексички. Лексичко богатство одн. функционално оптерећење појединих типова сасвим је неједнако. Да би се донекле указало и на те односе, дата је и табела која показује број лексема у појединим типовима — према Даничићевом материјалу (в. стр. 260). Резултати бројања нису посебно проверавани и не претендују на потпуну прецизност, али се сразмере довољно тачно огледају. Дефективне основе (глаголи који се јављају у два морфолошка типа) показивање су на оба места.

4. Уз акценатску табелу треба дати још ове допуне :

— Акцент имперфекта није показан у табели, једно зато што је у стандардном језику овај облик практично потиснут, а друго зато што се начелно подудара с презентским акцентом (једино долазе у обзир да се посебно помену облици типа *брâх* — *брâше*, *ка̀зѝвâх* и сл.). Појаве прототоније у имперфекту (Пљ, ПД *ку̀ио̀вâг* и сл.) нису ширег домаћаја; исто се може рећи и за окситонију (*чѝвâше*, *жѐљâше* Пљ).

— Од појединих глаголских облика показивани су најтипичнији, из којих се лако изводе остали. Није можда сувишно још напоменути да према трпном придеву типа *-ѐна* такав акцент остаје у свим облицима неодређеног вида изузев у ном. јд. м. рода, а у овом облику и целом одређеном виду повлачи се за један слог (*ѝџен*, *ѝџенѝ*); у м. роду радног придева акцент је увек на основи кад се јавља непостојано *а* (*вѝкао*, *ѝџкао*, *дѝџкао*) — али кад је то *а* пореклом од примарног (а не секундарног) полугласника, онда старији акцент може бити и на њему (*ѝшао* од **i-šdl-*). Сложене основе навођене су скраћено (само префикс), при чему се подразумева задржавање квантитета или и акцента какав је у простом облику, односно чување етимолошке дужине на тематском вокалу у облицима с прототонијом.

— Вокалске основе са непуним бројем слогова дате су на посебној табели (в. стр. 258). Она не обухвата облике са пуним вокализмом као *кунѐм*, *бѐрѐм*, *шдѐм* и др., који иду у одговарајуће типове главне табеле, али обухвата презент на *-је*. С друге стране, глаголи типа *ѝмѝши* — *ѝмѝм* нису дати у главној табели, али се потпуно уклапају у тип β вокалских олигосилаба.

Напомене о неким акценатским појавама

5. Већина акценатских појава код глагола остаје везана за одређене акценатске типове (односно класе) према којима се излаже материјал у овом прилогу. Зато ће њих бити zgodније помињати кад буде речи о појединим акценатским типовима, а овде ћемо се ограничити на неке појаве које имају општији карактер и прекорачују одређене типове.

6. *Аорисѝ* (2. и 3. л. јд.) и *шенденције* *ѝроѝио̀ио̀није*. Акцент асигматских облика аориста генерализован је више него и у једном другом глаголском облику (изузев, можда, у трпном придеву). Тежња генерализацији прототоније огледа се не само у говорима који су овај процес довели до краја (као староцрногорски, мање доследно и посавски), него и у осталим говорима. То вреди и за систем ВД, где повучени акцент срећемо по свој прилици у знатно ширем опсегу него што је основано претпостављати за старије епохе. Отуда долази

до знатног нарушавања паралелизма између акцента асигм. аориста и акценатских појава у другим облицима (на основу којих се кристализирају акценатски типови). Из тих разлога у овом прилогу систематизација глагола у типове није заснивана на појавама у аористу; потискивање овог облика у савременом језику и акценатска неуједначеност у говорима који га добро чувају разлог је више да се избегне подешавање систематизације према аориском акценту.

Систем аориског акцента примењен у Прав. р. не удаљава се битно од ВД. Истина, унесене су неке појаве (засведочене у неким говорима) којих нема код ВД, али је смисао тих допуна углавном извесно генерализовање појава заступљених већ у систему ВД. Тако је двојство *јџе* — *иџеде*: *чџка* — *дџчџка*, које је код ВД ограничено морфолошким типовима, у Прав. р. дато као дублет; такође је неједнакост (лексичка) *гљддџ* — *дгљодџ*: *лаџа* — *ддлаџа*: *граџиџа* — *заграџиџа* ВД — претворена у широко допуштене дублете. И друге измене аориског акцента у Прав. р. углавном су тога типа, тако да се добија готово генерализовани дублетизам; питање је, међутим, колико та слика одговара стварној распрострањености појединих акцената у говорима³.

7. Акценат српскохрватског аориста изазвао је доста дискусије. Изношене су различите претпоставке у погледу порекла и релативне старине засведочених типова: да је код свих глагола био у овим лицима прасл. силазни акценат, који се преносио на први слог³; да је акценат био као и у другим лицима аориста, а да је до разједначења долазило ради диференцирања према презенту⁴; да је повучени акценат био код свих типова изузев код глагола са старим акутом на основи (наша класа *b*), код којих је био као и у осталим облицима⁵; да је акценат зависио од видских околности⁶ — и др.

8. Треба у целини прихватити ван Вејкову претпоставку у погледу глагола са старим акутом на основи. С обзиром на стабилност и уједначеност акцента код речи овог типа (не само глагола) претпоставка би била вероватна чак и кад такав акценат не би био засведочен у савременим говорима. Поготово се то може рећи кад се узму у обзир потврде код ВД: *јџе* — *иџеде*, *виџе* — *увиџе*; нарочито

³ Уп. код М. Стевановића, Наш језик н. с. V, 250—263.

⁴ А. Лески, Archiv für slavische Philologie XXIII, 569—571; касније М. Московљевић, о. с. 67—68.

⁵ М. Решетар, о. с. 167.

⁶ N. van Wijk, Revue des études slaves III, 1923, 27—47.

⁷ Ђ. Грубор, Рад ЈАЗУ 293, стр. 180. и даље.

сигурно потврђује овај акценат стање код једносложних основа, где однос *ми* — *саши* : *ми* — *ирдли* мора бити врло стар, јер се не може на задовољавајући начин објаснити аналогijом. Ако је такав акценат засведочен код једносложних баритона, нема разлога да га не претпоставимо и за одговарајуће вишесложне основе.

Касније објављени дијалекатски материјал пружио је нове потврде овој ван Вејковој претпоставци : *ддиаде*, *иддиже*, *извиђе*, *зачама се* Пљ, *глда* — *идгледа*, *гђиа* — *идгђиа* ПЦ — мада се може рећи да је такав акценат у савременим говорима доста редак⁷.

Према томе, може се са сигурношћу претпоставити стари акценат типа **дѣже*, *глѣда*, *бѣви*, *сѣд* (знаком * обележава се у новије време стари прасловенски акут, што мислим да је оправдано прихватити) итд. Штета је што ова ван Вејкова претпоставка није увек узимана у обзир у каснијој дискусији.

9. Код основа са окситонијом у инфинитивној основи (окситоне и хетеротоне) ситуација, међутим, није тако једноставна, и ту се неће моћи прихватити ван Вејкова претпоставка о старијој генералној прототонији. Материјал савремених говора указује на три главне позиције у којима асигматски облици аориста имају акценат на крају. То су : 1) глаголи на *-ѣти* (и кратке и дуге основе); 2) глаголи на *-аѣи* (дуге основе, а код кратких је стање неуједначеније); 3) глагол *иѣи* и с њим сложени. Савремени говори врло јасно потврђују окситонију у овим позицијама, и нема основа да се томе оспори велика старина.

У акцентима типа *мѣче*, *иѣче*, *лѣже* по свој прилици треба видети секундарну појаву, мада је тешко прихватити ван Вејкову претпоставку да је *лѣже* настајало због потреба диференцирања према презенту⁸. Напротив, вероватније је претпоставити да је појава настала управо код оних глагола код којих није било потребе таквог диференцирања, тј. код основа са *-не* у презенту (тип a^b_m). Пада у очи да је у овом типу сразмерно велик број глагола са редукованим вокалом у основи, и то је могло довести до окситоније у овим облицима. Другим речима, порекло овој појави треба видети у узајамности *таѣе* — *патаѣе* : *сла* — *посла*, одакле се крајњи акценат могао преносити на облик са обновљеним вокалом (*маче*, *иѣче*, *усаѣе*) и даље у тип a^b_o (који и иначе није јасно омеђен од типа a^b_m). Ова претпоставка је потребна чак и ако прихватимо Стангово мишљење да у *мѣже* (као и у *иде*) чува стари акценат, јер би он био сувише усамљен да би могао стећи неку продуктивност.

⁷ Уп. наведени рад М. Стевановића.

⁸ L. с., 45.

Вероватно и акценат типа *сiѣже*, *иошѣже*, *уѣреже* ВД треба сматрати секундарним, али не и *дѣже*. Истина, стање код ВД још би се могло објашњавати развојем *иѣиѣа* > *сiѣѣку* > *сiѣѣже* > *наѣ*, али дијалекатски материјал боље потврђује акценат типа *наѣ* него *сiѣѣже* (уп. нпр. *наѣ* : *сiѣѣже* : *иѣрѣу* Пљ).

10. Из овога произлази да се за сугласничке окситоне (укључујући тип *вА*, а искључујући основу *ид-*) може прихватити ван Вејкова реконструкција. Код вишесложних вокалских основа стање је знатно сложеније.

У погледу прототоније запажа се извештан паралелизам између аориста и радног придева, али он никако није потпун. Разлика је начелно у томе што је ова појава код аориста знатно шира (то се огледа нарочито код основа на сугласник и на *-ку-*, па и код глагола на *-иѣи*). Ипак се појаве прототоније у р. придеву могу узети и као сведочанство о акценту аориста, што омогућава извесна упоређења са материјалом других словенских језика.

По К. Стангу стару прототонију, једнако у аористу и у р. придеву, имамо код глагола са старијим акцентом на наставку презента изузев код глагола на *-ѣти* (поред глагола на *-им* и наших типова *а_{aa}* и *А_{aa}* још *орѣиѣи*, *ковѣиѣи*, где претпоставља прасл. окситонију у през.), али не код глагола са повученим акцентом у презенту (наше хетеротоне), такође ни код глагола са суфиксом *-оваѣиѣи*. Овај критеријум изгледа веома основан, али претпостављене конкретне границе по свој прилици треба нешто проширити (већ и с обзиром на нови материјал).

11. Старију акценатску класу коју репрезентује шток. тип *лѣѣим* — *ѣловѣим* од познатих словенских говора вероватно најбоље показује кајкавски бедњански говор, где се ова класа разликује од једног дела окситона и глагола са повученим акцентом у презенту управо по рефлексима прототоније у супину и радном придеву, а и тим што је овде сасвим елиминисана разлика између прасловенских кратких и других основа :

I :	rodŕti, -ím :	rodŕt	rodŕl / rŕdŕl
	platŕti, -ím :	platŕt	platŕl / plŕtŕl
	bojŕti se, -ím :	bojŕt	bojŕl
	smejŕti se, smejŕjem :	smejŕt	smejŕl
	orŕti, ŕrjem :	orŕt	orŕl
	kovŕti, kŕjem :	kovŕt	kovŕl
	minŕuti, mŕnem :	minŕut	minŕul
II :	letŕiti, -ím :	letŕit	letŕil
	drŕŕati, -ím :	drŕŕat	drŕŕal

(nositi, nosim :	nōsīt	nōsīl		
pljuvāt, pljujem :	pljūvāt	pljūvāl итд.)		
živěti, živim :	živěti	živěti	živěla	-sktbljen
(brāniti, brānim :	brānīt	brānīl	brānila	brānjen итд.)

Што се тиче глагола на *-не-*, постојању типа *mñem* не противречи ни стање у руском и словеначком језику. За глаголе на *-aīm / -jem* прототонију засведочену код ВД потврђују и староцрногорски акценти: *ишесаīm, чешиаīm, ирџиаīm, бривааīm, кдвааīm, сндвааīm, ишрдвааīm, исдвааīm, блувааīm, кљувааīm, иљувааīm* (повлачење акцента и у инф. под утицајем стања у р. придеву, начелно у оним границама у којим се код ВД повлачи и у простим основама, уп. т. 32, под 1) — али *држсаīm, бјежсаīm* и сл.; како је у ЦГ прототонија р. придева у повлачењу, њене трагове треба сматрати архаизмима. Акценти типа *кдвао, драо, нџзобао, куйовао, бџсао* потврђени су и у чакавским говорима (уп. Хв. 43—45 и др.), а у хрв. кајкавском и словеначком паралеле су нешто уже⁹. Одраз прототоније у р. придеву (одн. у трп. придеву и аористу) представљају и акценти као *куйоваг* (имперф.) Пљ, сл. и у ПД, затим тип *бдловааи* — *бдлујем*¹⁰.

За глаголе на *-ији* сагласне податке дају словеначки језик¹¹ и хрв. кајкавски и чакавски дијалекат; паралеле су нађене и у руским дијалектима и писаним споменицима (уп. код К. С. Станга¹²). Према овим подацима прототонија у р. придеву ограничена је на глаголе који су у простом облику презента имали акценат на крају; они одговарају шток. типу *лџвѣм — љловѣм* (одн. са скраћеним вокалом у основи: *љчѣм, гљбѣм* — наш тип *аа^б*), али и знатном делу типа *рџдиѣи* — *рџдѣм* (в. т. 60—62). Са овим је у складу и акценат *рџдио*, потврђен у шток. говорима (Леп.; чује се и у СЦГ).

12. Рекло би се да два момента чине несигурним узимање акцента презента као критеријума за идентификовање прототонијског р. придева. Прво, мора се рачунати са битним утицајем сложеног презента, који се у типу *аа^б* по акценту разликује од простог (уп. тип *хладѣм* у шток. и чак., *лџвѣм* у староцрногорским говорима), тако да се може претпоставити да је низ глагола који данас у през. имају повучен

⁹ Уп. код М. Ваљавца, Рад ЈАЗУ 132, стр. 206.

¹⁰ Уп. *бдловааи - бдлујем* код Б. Николића, „Акценатски речник шабачког говора“ (Зборник Матице српске за филологију и лингвистику IV—V, 226); овај акценат је потврдила и анкета (Србија, Херцеговина, уп. напомену 25).

¹¹ В. код Ваљавца, I. с., 204.

¹² Christian S. Stang: „Slavonic accentuation“, Осло 1957, стр. 143.

акценат некад у простом облику имао акценат на наставку презента. Друго, глаголи на *-аји* / *-ујем* имали су различит прасл. квантитет у през. и инф. основи, па се овде може претпоставити да је било и мешовитих типова; отуда се словеначки тип *кѹрѹјет* и шток. *кѹјовао* не морају узајамно искључивати (уп. однос *иљѹваји* : *иљѹнуји*).

Посебно је питање да ли су границе прототоније на које указује р. придев довољна основа из које се може изводити изразита експанзивност прототоније у аористу. Појаве прототоније начелно не морају бити везане искључиво за акценатске типове са старим помичним акценатом (уп. шток. вокатив *жѹно*, *сѹрѹче* и др.). Можда би се у овом правцу најпре могло помишљати на типове у којима је долазило до скраћивања прасл. дугог вокала (*дрѹжаји*, можда и *чијији*), чиме би се објаснила већа експанзивност прототоније код кратких основа. У сваком случају, са већом сигурношћу се могу претпоставити појаве прототоније у овим границама:

1) код глагола на *-ји* који су имали акценат на крају у простом облику през.; прилажењем знатног дела ових основа дугим хетеротонама (A^B) вероватно се објашњава генерализовање прототоније аориста у овом акценатском типу (*хвѹли* : *ији*, *ија*);

2) код једног дела глагола на *-нуји*; и овде је могло бити мешања типова као у претходном ставу (**mindŕ* → **māhneŕ*) са чим је у складу чињеница да је окситонични аорист на *-ну-* слабије засведочен у шток. говорима него код глагола на *-аји*;

3) код једног дела кратких (или и скраћених) основа на *-аји* / *-им*; извесну експанзију прототоније у овом типу треба објаснити или утицајем глагола на *-аји* / *-јем*, или можда утицајем аориста на р. придев (ако претпоставимо да је у аористу прототонија била шире заступљена);

4) код највећег броја глагола на *-ји* / *-јем* ако је испред *-аји* био кратак вокал (такође и код изворно дугих у типовима a_{aa} и A_{aa}): *смејаји се*, *дајаји*); за разлику од прва два типа, овде није било знатнијег прилажења окситона типу A^B , тако да се окситонија у аористу дугих основа боље чува.

Претпоставка о старијем акценту *кѹјовао* и сл. (за тему овог прилога није битно да ли је то прасл. или касније у штокавском уопштени акценат, јер се овде разматрају непосредне основе савремене штокавске акцентуације) — проистиче не само из шток. и чак. потврда, него и зато што би се без ње тешко могла објаснити неједнакост у погледу прототоније код простих и сложених глагола у шток. говорима. Другим речима — прототонија у облицима раније врло про-

дуктивних вишесложних глагола на *-овайм* могла је утицати да такав акценат више захвати облике сложених глагола (због подударности у броју слогова); што се то код ВД и у неким говорима више одражава на радни придев него на аорист, разлог ће бити слаба фреквенција аориста несвршених глагола (какви су нормално глаголи на *-овайм*). Код ВД и у ПД неједнакост простице и сложене форме не заузима веће размере кад је у питању аорист — и остаје у границама у којима би се могла објаснити утицајем редукваног вокала у основи — јер се јавља у типовима са великом концентрацијом таквих основа: *дрхѡа, лага, ѡска, шѡиѡа* : *здрхѡѡ, ддлагѡ* итд. ВД; *мѡче* : *здмѡче* (поред *зѡнче*) ПД (уп. и Вуково *сѡдѡче* : *ѡдѡѡче*). У р. придеву (у неким говорима и у аористу) ова појава има знатно шире размере, тако да је објашњење утицајем редукваног вокала у основи вероватно недовољно.

13. Колебања у *ѡрезѡију* и *другим облицима*. Пре свега овде треба поменути неуједначеност у погледу квантитета у наставку презенте, где аналошко ширење дужине из наставка *-ѡм, -ѡм* на наставак *-ѡм* није једнако спроведено у разним говорима. Посебно је раширена краткоћа у наставку дугих основа, затим у наставку основа на *j*¹⁸.

Општији значај има и однос акцента у презенту простица и сложених основа. Како је познато, ова разлика се код ВД ограничава на тип *лѡмиѡи* (*аа^b*) и на много пута цитирани Вуков акценат глагола *дѡнеѡи* (*дднесѡм / донѡсѡм*); овај последњи случај могао би се објаснити и као лексички — посредство особеног облика инфинитивне основе. У говорима, међутим, разлика између простица и сложених основа јавља се и у ширем опсегу, нарочито широко у типу *а_о* — *ѡлѡѡѡм* : *ѡѡлѡѡѡм* и сл. Најдаље у томе иду староцрногорски говори, где се ова појава јавља као широко спроведен систем и захвата типове *ѡечѡм, берѡм, држѡм, желѡм, вѡчѡм, смѡјѡм се, јѡчѡм, шѡѡѡѡѡм, ѡрубѡм* — тј. захвата све окситоне изузев типа *а_а* (*чиѡѡѡм*), па се чак одражава и у односу *биѡм* : *убѡјѡм*; доста широко је заступљена ова појава и у Зал. сењ., где је констатована код типова *држѡѡѡ, лѡѡѡѡѡѡ, ѡрубѡѡѡѡ*.

Знатне разлике постоје по разним говорима и у погледу већ код Даничића засведоченог двојства *ѡечѡм / ѡѡчѡм*, тако и *ѡечѡѡѡѡ*. Прав. р. је овде генерализовао дублетни акценат, тј. проширио га и на глаголе тематизоване у обе основе. Акценат као *чиѡѡѡѡѡм, чиѡѡѡѡѡѡѡ* раширен је у западнијим говорима, мада регионализација није сасвим доследна. Акценат типа *ѡечѡм* засведочен је и у дугим основама :

¹⁸ Уп. код М. Станића, Наш језик н. с. IX, 73—75.

живимо и сл. ПД. У партиципу презента окситонија (апсолутна : *желећи*, *држећи* и сл.) изгледа да је мање распрострањена него у презенту; да напоменем да је такав акценат констатован и у типу a^b , нпр. *водећи* (пored *вддећи*, *вддећи*) Поц.

14. На распрострањеност дужине у 3. лицу мн. аориста и имперфекта скренуо је пажњу П. Сладојевић¹³; у Прав. р., међутим, није спроведена, него је задржано Даничићево бележење.

Вокалске основе нејуног броја слогова

15. По пореклу ово су врло разнородне основе : атематске сугласничке одн. сонатске (*су-* < **souf-*, *мре-* < **ter-*, *кле-* < **kly-*, *ду-* < *dāt-*), атематске самогласничке (*ли-*, *да-*, *чу-*), најзад — тематизоване свих врста (*гну-*, *сла-*, *вре-*, *сти-*). Међутим, у акценатском погледу оне показују мало узајамности са глаголима са којима их веже порекло, али се зато међусобно повезују у доста одређен систем; ово нарочито вреди за основе са кратким акцентом у инфинитиву.

Акценатска узајамност најјасније се запажа у репартицији повученог акцента у презенту, који се (нарочито у неким говорима) шири знатно преко граница које је основано претпоставити за старије епохе. Примећују се и јасне тенденције морфолошког уједначавања, нарочито у појединим говорима; ово се огледа у ширењу елемента *-ије-* у презенту (*жњијем*, *вријем*, *стијем*, *мријем*), у замени наставака IV Лескинове врсте наставцима типа *e/o* (*засијем*, *сазрем*), па и у извесној генерализацији типова у трп. придеву.

16. Све то оправдава одступање од Даничићеве класификације ових глагола и њихово издвајање у посебну категорију. При томе треба напоменути да се од презентских облика овде обухватају једнословне основе и основе на *-је*. Што се тиче ових последњих, нарочито је оправдано овде уклопити основе на *-ије*, које се јасно вежу за ову глаголску категорију, а посебно у повлачењу акцента алтернирају са једнословним основама. Основе на *-ује*, међутим, чине извешан прелаз према вишесловним основама, тако да добијамо низ *мрем* — *лијем* — *обујем* — *чујем* — *кујем* — *кујујем* (илустрацију ове везе имамо у ширењу прототоније у СЦГ : *џмрем* — *џрдлијем* — *џбујем* — *џисујем*). Ипак, упркос вези са вишесловним основама, остаје и узајамност са типом *лијем*, *ицијем*, па је основе на *-ује* оправдано уклопити у ову класу. Напротив, остали двословни презентски облици

¹³ Наш језик н. с. X, 154—155.

према једносложним инфинитивним основама (*кунѐм, дѐрѐм, бѐрѐм, шдљѐм, кдљѐм* и сл.) нису овде укључени, јер се и не уклапају у систем који чине ове основе, него у извесном смислу добијају карактер суплетивних облика.

17. *Дуге основе* (*иши а*). Упоредни подаци: чк *nasít načtèš/ročtèš* Сс, *imrít imreš* Хв; кк *kléti* (суп. *klét rđčtèš*; сл *ročéti ročnèš*; бг *умрѐш*; рс *умерѐиъ умрѐшь* (у староруском и *вдзмишь* и сл., уп. код Станга, о. с. 115). У р. придеву облик ж. рода издвајао се од м. и с. у погледу повлачења акцента: рс *начало* : *началà*; кк *klêlo* : *kléla*; чк *imorlo* : *imórla* Хв; Дубр. и Зал. сењ. *заклѐло* : *заклѐла* и сл.

Основа овога типа нема велики број, али се одликују знатном фреквенцијом и разумењем (велики број комбинација с префиксима); ван овога тип није продуктиван. Уочава се знатна акценатска узајамност са дугим сугласничким основама са окситонијом (*A_o*). Основе су немотивисане; боље се чувају као сложене него као просте. Вид простих основа је несвршен изузев деривата старог *j-eti*. Итеративе праве једнообразно, са дуљењем у односу на полугласнички степен основе (*тыр-*: *тир-*, *сыр-*: *сур-*; овде је највећа концентрација итератива ове врсте) са акцентом на основи (начелно тип *b_{aa}*, ређе *b_a*). Од осталих корелатива могу се поменути каузатив *мдрийи* (*aa^b*) и именице *йдмор*, *зámор* и сл., затим *насий*, *насай* (*-сја*).

Повлачење акцента у сложеном презенту није исте природе као у радном придеву и аористу, и у том погледу биће старије стање код ВД (*ѝзумрѐм* : *ѝзумро*) него у ПД и Пљ (*ѝзумрѐм, дбамрѐм* : *ѝзумро, дбамро*); обрнут правац уједначавања имамо у СЦГ (*изѝумрѐм* : *изѝумро*). За 2. и 3. лице јд. аориста може се са сигурношћу претпоставити стара прототонија; ужег је опсета појава засведочена у Пљ : *заклѐ, дшѐ*. У мн. имамо окситонију (у Прав. р. је, међутим, унесено и *мрѐсмо*, али је остало само *клѐсмо, дрѐсмо, ждрѐсмо*).

Основе : *-же-иши* (*-жм-ем*) *оте* (отм) *узе* (узм) *пе* (-пн) *-че* (-чн) *мре* (мр) *-пре* (-пр) *дре* (-др) *ждре* (-ждр) *стре* (-стр) *-су* (-сп); *дефективне* : *-не* (< *не*) *кле*; *уѝ. и дијал.* *ријети* (= *реѝи*).

18. *Мешовиће и крајке основе* (*ишиови* αβ и β). Као критеријум за разграничење ова два типа узет је акценат р. придева — као старија и стабилнија разлика него неке друге (повлачење акцента у презенту, однос *лѝјѐм* : *иѝјѐм* у неким говорима). Упоредни подаци потврђују оправданост овакве поделе :

αβ : чк (Сс) *zagnít prolit* (*prđlila zvála dála*) *proliješ zagnijèš ptjèš dás*; кк *piti* (суп. *pti*, р. прид. *pila* — *pilo zâbralo*) *ptjèš, dàti dás*; сл *liti lješ, dàti dás*; бг *виеш*; рс *мишь лѐшь* (у староруском и *ѝрдљьюи*);

β: чк (Сс) *šit smit (šila smila) šijěš zakrtješ smiš*; кк *biti* (суп. *bit*, р. прид. *bila — bilo*) *biješ, tkāti tkāš*; сл *krtiti krtješ, znāti znāš*; бг *идеиш*; рс *крыишь крдеишь* (у староруском и *иѣрѣбьюи* и сл.), *колдишь, зидеишь*.

Јасно се уочава да се р. придев типа αβ подудара са типом α — тј. показује разне манифестације прасловенског помичног акцента;

ТАБЕЛЈА II

ВД: обични слог Прав. р.: курзив		longa	mixta		brevia	
		α	αβ ₁ (protoṅa)	αβ ₂ (nonprot.)	β ₁ (protoṅa)	β ₂ (baryt. pura)
o l i g o s y l a b a v 	praes.	мрѣ, ѱ- мрѣмо, ѱ- (мрѣје)	лѣје, ѱ-	дѣ, ѱ- дѣмо, у- (дѣјѱ)	жѣѣ, пѣ- жѣѣмо, пѣ- шѣје, ѱ-	врѣ, ѱ- врѣмо, у- чѣје, за-
	p. praes.	мрѱни	лѣјѱни	(дѣјѱни)	зрѱни ¹ жѣѱни шѣјѱни	врѱни чѣјѱни
	imp.	мрѣ, ѱ-	лѣј, ѱ-	дѣј, ѱ-	жнѣ, пѣ- шѣј, ѱ-	врѣ, ѱ- чѣј, за-
	aor. asigm.	мрѣ, ѱ-	лѣ, ѱ-	дѣ, ѱ- дѣ, ѱ- брѣ, ѱ- ѱ-	бѣ, ѱ- шѣ, ѱ- ѱ-	чѣ, за- зѣ, сѣ, за- зѣ
	p. pass.	клѣта, ѱ-	лѣта, ѱ- ливѣна, у-	дѣта, ѱ- дѣѱа	жѣта, пѣ- шивѣна, у- шѣѣна, у-	знѣта, пѣ- чувѣна, за-
	p. pf. a. II	мрѣла, ѱ-	лѣла, ѱ-	дѣла, ѱ-	шѣла, ѱ-	чѣла, за-
	p. pf. a. I	клѣв, ѱ-	лѣв, ѱ-	дѣв, ѱ-	шѣв, ѱ-	чѣв, за-
	inf.	мрѣти, ѱ- мрѣѱи	лѣти, ѱ-	дѣти, ѱ-	шѣти, ѱ-	чѣти, за-
	aor. sigm.	мрѣх, ѱ- мрѣсмо, ѱ- (мрѣсмо)	лѣх, ѱ-	дѣх, ѱ-	шѣх, ѱ-	чѣх, за-

напротив, у инфинитиву имамо подударање са типом β, тј. рефлекс старог акута, који је карактеристичан и за остале облике типа β. Изгледа да је разлику између типова αβ и β у р. придеву пратила и разлика у презенту, и да је како повучени акценат (*иѣрѣлиѣиш*), тако и акценат на наставку (нпр. кк *рѣјѣш* првобитно био везан за мешовити

тип¹⁴. Такође се паралелна разлика између мешовитих и кратких основа може претпоставити и за аорист (асигм. лица), тј. може се сматрати старим Даничићев однос *ли* — *ирдлѣ* : *иш* — *саши*, иако је у већини говора *нарушен*. У Зал. сењ. забележено је ширење дужине у мешовитом типу и на инфинитив : *гнѣи*, *вѣи*, *свѣи* (уп. и чк *gnjít*). У погледу повученог акцента вреди исто оно што је поменуто и за претходни тип (α), мада је тамо повлачење у презенту доследније заступљено по говорима него код ових основа (уп. у СЦГ и Леп. *убијѣм* одн. *убијѣм* и сл.). Разлика у партиципу презента *врѣи* : *жњѣи* ВД (и Прав. р.) углавном је лексичког значаја, и питање је колико би је потврдили савремени говори (уп. Ружичићеву констатацију за Пљ, стр. 170). И иначе лексички моменат игра знатну улогу код ових основа.

Основе су немотивисане и принављања начелно нема (сем евен-туално услед разних дијалекатских редукција као *јаиш* < *јахаиш* или др.), али су унутар њих и даље активна морфолошка уједначавања (в. т. 15). Просте основе имају скоро редовно несврш. вид. Итеративе праве већином по типу A^B_a (ређе A^B_{aa}) — са дуљњем полугласничког степена основе (-*дѣмаиш* -*зѣваиш*) или са уметањем прелазног *в*, *ј* (*дѣваиш* -*шѣваиш* -*бијаиш* -*зрѣваиш*; одавде су и потекли суфикси -*ѣваиш*, -*ѣваиш*). Има, међутим, и неколико итератива према моделу карактеристичном за извођење од типа α (*изѣ-шѣлаиш*, *ѣрѣ-зѣраиш* и још неки); уп. и -*гдѣиш* (в. т. 20. и 36). Од осталих корелатива да поменемо каузативе *ѣдѣиш* *гдѣиш* *ѣрѣиш* (: *ѣиш* *жѣиш* *врѣиш*; в. т. 26. и 61), затим именице типа *бѣј* (ген. *бѣја*) *набѣј* одн. *набој* *ѣвѣј*, *ѣвр* *ѣвѣвр* *ѣвѣвр* — са карактеристичном разликом у акценту простих и сложених образовања, аналогном у извесном смислу са односом *ѣдѣј* : *наѣојѣм*.

Основе типа β знатно су бројније него основе мешовитог типа, иако се — судећи по подацима из дијалеката и других словенских језика — овим последњим могу прибројити и неке које Даничић даје као кратке¹⁵.

¹⁴ Уп. и у наведеном раду Н. ван Вејка.

¹⁵ Поменуто је (т. 4) да овде долазе глаголи типа *ѣмеиш*. Карактеристично је за ијекавске говоре да овде (такође код типа *дѣ-сѣиш*) постоји извесно типолошко двојство : елемент -*ѣје*- у презенту има у неким говорима (Дубр.) вредност рефлекса *ѣ*, па се уклапа у систем једносложних облика, али се -*ѣје*- у већини говора третира као двосложни елемент, у коме је рефлекс јата само *и*. Први случај може се свести на -*ѣјеѣ* > -*ѣѣ* > -*ѣјеѣ* (-*ѣѣ*), отуда *досѣјѣмо* и сл. — а други на -*ѣјеѣ* > -*ѣјеѣ* (-*ѣјеѣ*), отуда *ѣмијѣм* и сл.

ТАБЕЛА III

	a	aa ^b	a ^b	b	спор. вар.	bA	A	A ^a	B	свега
на сугл. са дефективним	10 101 13 132		3 32 13 110	6 64 39 278		8 62 8 62	14 110 14 110	1 30 7 61		42 399 94 753
п/лс са вишесл.			40 139 50 149	216 443 225 453				100 212 130 244		356 794 405 846
ова/ује са вишесл. и са деф.			5 30 82 121 372 780		88 108 88 108				4 4 4 4	5 30 174 233 464 892
а/е (остали) са вишесл.	4 18 4 18		54 182 100 236	79 435 153 513	3 5			78 347 114 389		215 982 374 1161
а/а са вишесл. и са деф.	276 504 460 736 460 736		5 35 5 35 5 35	333 715 349 736 349 736	2 2 2 2			342 996 536 1318 826 1977	25 29 28 33 28 33	981 2279 1380 2860 1670 3519
а/и	6 51						49 127			55 178
е/и са вишесл.	28 101 34 110		1 3 1 3	5 17 5 17	4 4		41 88 41 88			75 209 85 222
и/и са вишесл.	10 21 31 51	152 503 177 549	21 180 26 202	279 800 459 1046	123 164		76 107 76 107	377 1199 599 1494	13 20 37 52	928 2830 1528 3665
свега са вшсл. и дф.	334 796 548 1098	152 503 177 549	129 601 567 1515	918 2474 1230 3043	220 283	8 62 8 62	180 432 180 432	898 2784 1676 4165	38 49 69 89	2657 7701 4675 11236

У свакој вертикалној рубрици у првој колони је број основа (код Даничића), а у другој укупан број лексема (укључујући комбинације с префиксима). У класу B укључене су и споредне вишесложне варијанте (в. т. 64), а под b су показане засебно. Једносложне вокалске основе нису укључене у табелу (тип α — 12 основа, са сложенима — 115; тип αβ — 8—12 осн., са слож. — око 120; тип β — око 50 осн., са слож. — око 290).

Основе. *Тий* аβ: д $\bar{а}$ - $\bar{и}$ би (< *бу*-) ви ли пи; *дефективне*: зва бра пра — ВД; *има основа да се још уброје*: жга спа у-жи гњи.

Тий β: б $\bar{и}$ - $\bar{и}$ (*бијем*) ви (< *ву*-) пли ми ри кри у-ти ши; са-зда зја сја чка кла сла за-тља гна зна са на-пта -мча; де пје мле сме уме ж(њ)е за-мње -спе хте; мене вре зре на-зре пре; -жди скли (ц $\bar{о}$ ли) с $\bar{н}$ и за-д $\bar{н}$ и у-дри тр; об-у (из-у); -ду; -гну за-м $\bar{н}$ у на-т $\bar{н}$ у; *уј. још* ста у-пи (ва-пи) при-ону и *јрес.* јем (ијем).

Крајње окситоне (класа а)

19. Нису заступљене у свим морфолошким типовима (изостају код глагола на *ну/не*, а и код глагола на *а/је*). Као дефективне (само през. основа) у ову класу спадају основе *кун зов*, у неким говорима и *бер њер дер*. За глагол *ј $\bar{м}$ еи* и сл. в. т. 4. и 18.

20. *Тий* а α . Упоредни подаци јасно указују на окситонију у презентској основи, у инфинитивној, међутим, нешто мање доследно: чк (Сс) *р $\bar{е}$ с р $\bar{е}$ с $\bar{с}$* ; кк *р $\bar{е}$ с $\bar{и}$* (суп. *р $\bar{е}$ с*, р. прид. *р $\bar{е}$ к $\bar{л}$ а — р $\bar{е}$ к $\bar{л}$ о р $\bar{е}$ с $\bar{с}$* ; сл *т $\bar{е}$ с $\bar{и}$ т $\bar{е}$ с $\bar{е}$* ; бг *и $\bar{л}$ е $\bar{ш}$ ем*; рс *и $\bar{л}$ ес $\bar{и}$ и и $\bar{л}$ е $\bar{ш}$ е $\bar{ш}$ и $\bar{ш}$, и $\bar{е}$ ч $\bar{ь}$ и $\bar{е}$ ч $\bar{е}$ ш $\bar{ь}$* (уп. и у Дубр. *бос $\bar{и}$ и $\bar{и}$ / ж $\bar{д}$ ћ, ж $\bar{д}$ ћи). У Прав. р. задржана је само окситонија (као и код ВД) у простим облицима, док су за сложене облике инфинитивне основе даване и варијанте са акцентом на основи; питање је, међутим, колико је овој разлици широка основа у говорима. Основе по правилу имају изворно кратак вокал.*

Тип је затворен, и још од прасловенске епохе не показује никаквих принављања, али се основе одликују великом фреквенцијом и разуђеношћу, тако да се акценатски односи стабилно чувају. Сви су прости глаголи несвршеног вида. Најкарактеристичнији су итеративи са прегласом основног *е* у *о*, а без дуљења (*ндс $\bar{и}$ и $\bar{и}$, вдз $\bar{и}$ и $\bar{и}$, вд $\bar{д}$ и $\bar{и}$, хд $\bar{д}$ и $\bar{и}$ и — тип a^b_i ; уп. још *г $\bar{д}$ и $\bar{и}$: г $\bar{д}$ и $\bar{и}$ и*), али их има и друкчијих (*ј $\bar{р}$ е $\bar{ш}$ и $\bar{ш}$ а $\bar{ш}$ и -ч $\bar{е}$ м, наб $\bar{а}$ д $\bar{а}$ и $\bar{ш}$ наб $\bar{а}$ д $\bar{а}$ м). Остали корелативи: каузатив *и $\bar{д}$ ч $\bar{и}$ и $\bar{и}$* (тип a^b , али у другим словенским језицима друкчије) — према *и $\bar{е}$ ћи*; именице *и $\bar{л}$ б $\bar{и}$ р $\bar{а}$ с $\bar{и}$ л $\bar{е}$ и $\bar{ш}$* , али *г $\bar{р}$ дб* (ген. *г $\bar{р}$ дба*).**

Основе: цват (*ц $\bar{в}$ д $\bar{с}$ и $\bar{и}$ ц $\bar{в}$ д $\bar{ш}$ е $\bar{м}$*); греб жег -вед гред -вез пек тек теп -нес плет мет; бод; *дефективне*: зов кун; *уј. још* *дубл $\bar{е}$ и $\bar{ш}$ о и $\bar{ћ}$ и и $\bar{д}$ е $\bar{м}$* .

21. *Тий* а $\alpha\alpha$. Једва је засведочен у савременим говорима (не у свима). Припадају му глаголи *с $\bar{м}$ е $\bar{ј}$ а $\bar{ш}$ и се* (често по другим типовима, a^b или *A*), *и $\bar{д}$ ја $\bar{ш}$ и*, *р $\bar{е}$ ва $\bar{ш}$ и*, *р $\bar{в}$ а $\bar{ш}$ и*. Упор. акц.: кк *с $\bar{т}$ е $\bar{ј}$ а $\bar{т}$ и се* (суп. *с $\bar{т}$ е $\bar{ј}$ а $\bar{т}$* , р. прид. *с $\bar{т}$ е $\bar{ј}$ а $\bar{л}$ а с $\bar{т}$ е $\bar{ј}$ а $\bar{л}$ о с $\bar{т}$ е $\bar{ј}$ е $\bar{ш}$ се*; бг *р $\bar{е}$ в $\bar{е}$ ш*; рс *р $\bar{е}$ в $\bar{е}$ ш $\bar{ь}$ р $\bar{е}$ в $\bar{е}$ ш $\bar{ь}$* . Сродно је *зв $\bar{д}$ и $\bar{ш}$ и зв $\bar{е}$ м* (инф. основа по типу $\alpha\beta$).

22. *Тий а₂*. Упор. акц.: чк (Сс) *vragdi vragās*; сл *motāti motās*; бг *моїдеш*; рс *моїдаїи моїдаю—моїдешь*. Тип је врло продуктиван, најпродуктивнији међу окситонама. Прасловенских образовања, међутим, нема велики број. Вокал може бити по пореклу и дуг и кратак: *моїдаїи сѣдлаїи*: *венчаїи чїаїаїи* (у СЦГ чује се и *чїїдїи чїїїам*).

Итеративе праве редовно помоћу суфикса *-áaїи*. Велики број основа постаје од именица и придева, и то различитог акцента *брáда* — *брáдаїи*, *влáи* — *влáиаїи*, *кдїча* — *кдїчаїи*, *мѣкшї* — *мѣкшаїи* и сл.; ипак не треба губити из вида паралелан однос *зуба* — *зубаїи*, који је такође врло активан. Деноминативи скраћују дужину основног имена (за разлику од оних на *-иїи*, уп. *зуб* — *зубаїи* — *зубиїи*).

Уочавају се неке семантичке групе: развијање неке особине (са придевом, обично комп. у основи: *јачаїи*, *меки аїи*, *једраїи*); стицање неке карактеристике (*класаїи*, *брадаїи*); ономатопеје и сл. експресивна образовања (с овим је у вези и висок проценат основа са вокалним *р*). Релативно је доста непрелазних глагола. Свршени вид јавља се само изузетно (*креїаїи*).

Основе: глав-*аїи* -драг брад драж о-таљ прам бран -гран с-мањ -бас глас клас влат млат за-врат краћ праћ бац јач пач крач; гарг из-анђ с-панђ мањк шкакљ макљ равн ражњ шпарт -танч -лакш; -теж креп до-чеп рес цвет об-ећ -плећ; -ћерд перј весл -светл седл дебљ петљ -жедњ мезгр једр пентр о-вешт свешт венч мекш лепш; риг клиз зиј клиј сиј свил риљ им тињ клип чит гиц киш -тиш; витл дивљ о-сидр лист блист; воњ мот о-лош; богм конч копч; црв рђ брз прљ срљ трљ трп крх грц крц; брбљ кркљ тркљ мрмљ вртљ пртљ вршљ врчм брвн жрвн врст врч; зуб буј дуљ жуљ куљ чуп бус гут плут с-пут кључ груш; гужв узд гуић мумл урл сукљ муљ -крупн бубњ мудр.

23. По овом типу иде и велики број вишесложних основа. Међу њима је такође велики број деноминативних образовања, према именима разних акценатских типова: *дбáд* — *обáдаїи*, *їдлац* — *їдлацаїи*, *їесїѣра* — *їесїѣраїи*, *бургија* — *бургијаїи*, *каши* — *кашиаїи* и др., другим речима — вишесложни деноминативи на *-аїи* /-ам претежно иду по овом типу (малобројни су они који, поводећи се за акцентом основне речи, иду по типу *в*: *вѣчера* — *вѣчераїи*, *їжсина* — *їжсинаїи* и сл.).

Што се значења тиче, бројни су деноминативи којима је у основи име оруђа којим се врши радња (*камцијаїи*, *мамузаїи* и сл.). Врло су честа, међутим, и образовања од глаголске или узвичне основе; овде се јавља низ суфикса са деминутивним, пејоративним или оно-

матопејским (одн. комбинованим) значењима : *бау-акаиџи*, *џис-к-аџаџи*, *зужв-џлаџи*, *вуц-џњаџи*, *чаврљаџи*, *свеџл-џцаџи* и др.

Постоји извесно обличко-акцентско колебање између овог типа $a^{\text{б}}_{\text{а}}$: *клеџџаџи* — *клеџџаџ* / *клеџеџџ* и др.; в. и т. 58.

Основе : *обаџ-аџи* комад чалак варац бацак праћак бумбар ланџар пискар пушкар бичкар трчкар пушкар тумар зипар копар клопар лупар цртаџ пуцаџ белас талас барат кобаџ палаџ корач гаргаџ; колеб руковед бебел гужвел крмел гребен -вретен дрекеџ тестер девет колет решет комеш; чељебиџ давиџ бургиџ мађиџ турпиџ вересиџ бестиџ камџиџ ошпиџ гомил метиџ тоџиџ батин травиџ вуџиџ плачиџ голиц главич каиџиџ журиџ; -немоџ стропоџт; батрг шеврд чепрк баврљ чаврљ коврљ -мандрљ чепрљ котрљ главрљ клапрљ копрц лепрш; коруб виџут кривуд каљуж оруж мамуз чибук фиџук чепук прџук куџук бауџ перуџ -мотуџ сапун махун рачун трабуџ черуп тамбур сигур смеџур тетур котур колут перут палуџ светлуџ обруч перуш.

24. *Тип* $a_{\text{а}}$. Упоредни подаци указују на стари акут у инфинитиву, а окситонију у презенту : чк (Сс) *leždt ležtš*; кк *leždti* (суп. *leždt*, р. прид. *ležála — ležálo*) *ležtš / bojdti se* (суп. *bojdt*, р. прид. *bojála bojálo*) *bojtš se*; сл *bojdti se bojtš se*; бг *bojst se*; рс *beždšij beždšijstš* (али *děržstšij*). Вокал у основи може бити етимолошки и дуг и кратак. Прототонија у р. придеву (одн. трп. и аор.) добро је засведочена у штокавским говорима (такође на Хвару). Теже је рећи да ли се иста акцентска појава одражава у императиву типа *дрџи љдрџи* ВД (забележено је и *љдрџи — Поц.*) и да ли овај акцент треба на неки начин повезати са императивом типа *кџа чџа* (поред *коџај чџај*), који сам забележио у СИГ. Наиме, акцент типа *дрџи* могао би се објашњавати и утицајем сродних основа на сугласник (*лџи : лџи, -бџи : бџи*) или редукованих, експресивних облика (*дрџ* и сл.).

Тип се стабилно чува, иако су основе малобројне. Постоји извесна тенденција (која из дијалеката допире и у књижевни језик) да основе на *џ* са претходним сугласником прилазе овом типу : *дрџиџи дрџиџи*, *буџиџи буџиџи* итд.¹⁶ Сви су ови глаголи несвршеног вида, а прелазан је једино *дрџаџи* (карактеристике својствене и осталим глаголима на *-*џи*). Итеративе сви праве помоћу суфикса *-џаџи*.

Основе : *беџ-аџи* леж држ бој стој / стај трч.

25. *Типови* $a_{\text{а}}$ и $a_{\text{и}}$. Тип $a_{\text{и}}$ (*џуџиџиџи*) малобројан је и доста нестабилан, сем што му у појединим говорима прилазе глаголи на *-џи*

¹⁶ У неким говорима ово се шири начелно на све глаголе тога склопа основе : *шайџи шайџи*, *роџиџи роџиџи* итд. — ЦГ.

(*желејџи*, *лејџи*); он углавном не репрезентује категорију окситона на *-иџи* коју покажују други словенски језици (њој одговара прелазни тип *aa^b* — в. т. 26). Код вишесложних има продуктивних суфикса, али колебаљивог акцента (в. т. 45).

Типу *a_{ai}* одговарају две прасловенске категорије, различитог презента (*-iš* и *-ěješ*). Упоредни подаци слажу се с типом *a_{ai}* (стари акут у инфинитиву, а окситонија у презенту): чк (Сс) *gorit goritš*; кк *letěti* (суп. *letěti*, р. прид. *letěla — letělo*) *letiš | želěješ*; сл *želěti želitš*; бг *goritiš, zelenětiš*; рс *gorětiš goritiš, zelenětiš zelenětiš*; у овом типу, међутим, прототонија изостаје. Преовлађује (код старијих образовања) изворно кратак вокал, али има и дугог. Изгледа да је Даничићев акценат трпног придева доста редак (обичније је *жџџен*).

Глаголи овога типа (обе варијанте) по правилу су несвршени и непрелазни. Итеративи према варијанги *-еџи* већином су на *-џаџи*. У активнијој су корелацији са придевима (значење: стицање, развијање особине, и ту су очували продуктивност). Приликом извођења од придева долази и до скраћивања дугог вокала, али ту постоји колебање између овог типа и *A_{ai}*, *A_i*. Има и ономотопеја, али теже типу *a_{ai}* (*букиџаџи* и сл.).

Основе. a_{ai}: дажд-*еџи* гладн хладн празн тамн цврт пламт; сед вел жел лет; -мледн жедн бесн језд трепт; бол гол о-дол гор кор рос; копн при-котн; врв грм; трудн ружн букт; *вишесложне*: црвен зелен румен плаветн; об-удов сирот.

a_i: цврт-*иџи* чат; звоц ор модр; прт брт; тутњ -хукт; *вишесложне*: будал шевељ пендељ шепељ пријатељ црвен румен шарен јесењ плаветн трепер о-болест; ђавол врагол шобоњ жубор вијор лахор.

Прелазни иџи (aa^b) и однос према иџи а^b

26. Разлика типова *мориџи мориш* — *умориш* и *носиџи носиш* — *јносиш* јасно је засведочена у словенским језицима: чк *brojit brojitš* Хв: *nositi nosiš* Сс; кк *loviti* (суп. *loviti*, р. прид. *lovila — lovilo|lovilo*) *lovitš: nositi* (суп. *nositi*, р. прид. *nosila — nosilo*) *nositš*; сл *loviti lovitš: góniti gónitš*; бг *moritiš: nositiš*; рс *moritiš moritiš: nositiš nositiš* — *носиш*; прелазни тип одликује се и прототонијом у р. придеву (уп. т. 11). Међутим, лексичке границе између ова два типа нису у разним језицима сасвим подударне, што отежава идентификовање услова под којима су поједини глаголи укључивани у одређени тип. Н. ван Вејк, који је испитивао акценат глагола на *-иџи*¹⁷, овако дефинише те услове:

¹⁷ Arch. für sl. Phil. XXXVII, 1—46.

- 1) *gostiti gostiši* — од баритона изведени деноминативи;
- 2) *-gostiti -gđstiši* — исти глаголи као сложени;
- 3) *voditi vđdiši, ženiti žēniši* индоевропски девербативи и од окситона изведени деноминативи.

Што се тиче итератива, ван Вејков закључак је на месту, сви језици то једногласно потврђују. За деноминативе је тешко рећи нешто одређеније (уп. т. 61). Међутим, за каузативна образовања, која ван Вејк увршћује у тип a^b , претпоставка је очигледно неприхватљива; грађа, међутим, не потврђује ни супротну претпоставку — да овде редовно имамо окситонију — што претпоставља Станг (о. с. 113). Изгледа да би се и за каузативе дошло до прихватљивијих закључака да се пође од типа основног глагола (као што је ван Вејк разматрао деноминативе); тако би се каузативне основе сврстале начелно у три групе:

— окситоне: *мор- њој- гој-* (према једносложним вокалским основама);

— хетеротоне (потврде, међутим, нису тако сагласне као код итератива): *њоч- лож-* (према сугласничким основама типа *a, a^b*);

— колебаљиви (нејасни) случајеви: *зуб- уч-* (са изворно дугим вокалом; основни глагол типа *b*: *губ- вук-*).

И ван каузативних образовања (*зуб- уч-*) запажа се код једног броја основа (*ошњр- клон- крсњ- лом- сњрој-* и др.) изразито колебање у акценту, које се не може свести на особеност овог или оног језика, него пре указује на двојак акценте већ у прасловенском. Одражава ли се у томе двојство акцента простих и сложених глагола или већ давно започето ширење окситонијског типа на штету хетеротона — тешко је рећи.

27. Навешћу упоредне податке о појединим основама (идући од окситона преко нејаснијих случијева ка хетеротонама и додајући бугарски и нешто хрв. кајкавског материјала, чиме се добије потпунија слика него код Лескина¹⁸ и ван Вејка); изостају подаци за основе *дес- креч-* (a^b код ВД), *-мол- -дом- -чел-* (неопредељене код ВД), *глож- доцн- коб- крв- можд- њој- њов-* (aa^b код ВД). Окситонију означавам са +, а акценат на основи презента са -.

гѡд-*њњњ* гроз гост (ВД кк сл бг рс+); плод двој пој рој крој шкоп кор мор рос трош бодр (ВД сл бг рс+); дроб звон (ВД кк сл р+); ведр (ВД кк сл бг+); стакл част међ сребр зној гол смол кроп двор нор рот гвозд топл вошт (ВД сл рс+); лед глоб број ноћ (ВД сл бг+); -пот (кк сл бг рс+, ВД?);

¹⁸ Arch. für sl. Phil. XXIV, 130—133.

-нов -ор (сл бг рс+, ВД?); род (кк сл бг рс+, ВД±); гој (ВД сл бг рс+, рс±); лов топ (ВД кк сл бг+, рс-); гној (ВД сл бг рс+, кк-); прост (кк сл бг рс+, ВД-); кот мокр (ВД сл рс+, бг-); множ свој (ВД сл бг+, рс-); моч (кк сл рс+, ВД-); магл мед роб плов лој шкроп зор модр мотр (ВД сл+); -крот -добр -мост (сл рс+, ВД?); сол твор (ВД сл бг+, рс±, кк-); кос (кк сл бг+, ВД рс-); губ уч (ВД кк сл+, бг рс-); оштр (ВД сл рс+, кк бг-); клоц (ВД бг+, сл±, рс-); крст (ВД рс+, сл±, бг-); -тол (бг рс+, ВД?, сл-); бор (ВД сл+, бг-); роч (ВД сл+, рс-); -скор (бг+, ±, ВД?); -слоц (бг+, рс±, ВД?, сл-); пуст (кк сл+, ВД рс-); лом строј (ВД бг+, сл рс-); лож (ВД+, сл рс±, кк бг-); пост (ВД рс+, кк сл бг-); чин крш (ВД+, рс±, бг-, сл са* на осн. през.); тел (сл+, рс±, ВД бг-); брод рон (ВД+, бг рс-); -слов (сл+, ВД?, кк рс-); -клоп (ВД?, сл бг-); моч (ВД+, кк сл рс-); точ (ВД+, кк сл бг рс-); сел (рс±, ВД кк сл бг-); жен вод ход воз мол гоц нос прос скоч (ВД кк сл бг рс-).

Како се може видети, упоредни подаци у главним линијама потврђују поделу код ВД, мада има појединачних одступања; изразитије је несагласан упоредни материјал са ВД за основе *ѝросѝ- кос-* (код ВД *a^b*), *рон- ѝосѝ- ѝоч-* (код ВД *aa^b*). Основе које се јављају само као сложене Даничић даје уз тип *aa^b* (изузев једну, *-мол-*); компаративни материјал то не оповргава, изузев можда за основе *-клоѝ- -кол-¹⁹*.

¹⁹ Остају у већини случајева нејасни услови под којима су настајали тзв. метатонијски акценти, у које се убраја и *uldrviš* (за овај тип посебно пада у очи паралелизам *лве — љов : лдѝм — љловѝм*). Промена склопа речи (у којој је А. Белић видео генерални узрок настајања метатонијских акцената) мора се овде узимати врло опрезно, јер је у многим случајевима тешко показати механизам настајања новог акцента. Промена склопа речи која се манифестује у разним редукцијама (можда и у срастању синтагме у једну акценатску целину) начелно може имати као непосредни резултат и акценат нове врсте, али аналогиским настајањем сложене или изведене речи такав акценат ни у принципу не може настати. Ипак и оваквом променом склопа речи може се доћи до нарушавања традиционалне дистрибуције постојећих акцената, тако да неки акценат доспе у нове позиције, које могу послужити као исходиште каснијих акценатских појава; отуда у каснијој перспективи нови акценат може изгледати условљен променом склопа речи. То се може илустровати и садашњом (млађом) штокавском акценацијом (уп. код Белића, Наш језик н. с. II, 230) где нпр. *ѝоло-* + *ѝрѝреда* може дати или *ѝолоѝрѝреда*, *ѝолоѝрѝреда* (аналогиско подешавање), или *ѝоло-ѝрѝреда* (нова позиција силазног акцента, која би могла послужити као исходиште евентуалних будућих фонетских акценатских промена). Изгледа да је у новом акуту основаније видети резултат повлачења акцената (в. нпр. код Станга, о. с. 168—173).

Што се тиче одговарајућих вишесложних основа, компаративни материјал је сагласан са ВД, тј. указује на окситонију за основе *слобод-* (овде кк одступа), *срамош-*, *весел-*, а за *говориш* кк и бг потврђују акценат на основи презента (у сл и рс окситона).

28. За тип *aa^b* (према ВД) карактеристично је присуство каузатива, велики број деноминатива, одсуство итератива. Ретке су основе са изворно дугим вокалом (*зуб- уч- чин-*). Деноминативи стоје према именима са старим силазним акцентом (*гндј — гндја*) или према окситонама (*иди — идја*). Итеративе праве скоро сви по типу *A^B*, и то или на *-дваиш* (ређе *-ицаиш*) — са умекшавањем крајњег сугласника уколико се може умекшавати, или на *-аиш*, са прегласом и дуљењем у основи (ови не увек са умекшавањем крајњег сугласника: *йолáгаиш* и сл.); редак је тип *заклањаиш*.

Вишесложни глаголи који код ВД иду по овом типу (деривати именских окситона или прототона типа *йусиш*, — основе: *весел-иш* — *веселѝм* — *овеселѝм*, тако и *зелен-девер-москов-слобод-сокол-бокор-срамош-сведоч-йусиш*) доста су колебаљивог акцента у штокавским говорима (уп. Пљ 154, ПД 325-6). Иначе, цео тип *aa^b* изостаје у црногорским говорима (изједначен је са *a^b*), иако се аналоган акценатски однос среће код великог броја типова (в. т. 13). У анкети (Лика, уп. напомену 25) потврђено је и друкчије повлачење акцента у слож презенту: *сокдлийи сокдлийм осоколѝм* и сл.

Крајње хетерошоне (класа a^b)

29. Повучен акценат у презенту у односу на инфинитив (кратких основа) изостаје код глагола на **-ѣти* (изузетак је позајмица *вдлейи*), а и код сугласничких основа више постоји као акценатски феномен него као одређена категорија; једва је засведочен и код основа на *-аиш/-ам*. Према томе основне су му позиције глаголи на *-нуиш*, на *-аиш/-ем* (овде је највећи број основа) и на *-иш*. На основу односа презента и императива у ову класу иде низ презентских основа према једносложној инфинитивној: *бдрѣм : бдри*, тако и *йер-дер-сйер-шаршаљ-жањ-кољ* и др.

Упоредни материјал начелно указује на окситонију у инфинитиву (стари акут на тематском вокалу) и прасл. кратки узлазни акценат на основи презента (в. уз поједине типове). Уочава се извесна корелативност, па и генетичка сродност са класом кратких окситона: основе типа *a_o* кад се проширују елементом *ну/не* долазе у тип *a^b_n* (овде има извесног паралелизма са односом *лдѝм : љловѝм*); уп. и колебања као *клевѣшѝм : клевѣѝм*, *кдѝм : кдѝм* и др.

30. Тип a^b . Упор. акц.: чк (Сс) *mǎc mǎreš*; кк *mǎci mǎreš*; сл *mǎci mǎreš/mǎreš*; бг *mǎreš*; рс *мочь могу — можешь*. Овде се сусреће неколико хетерогених лексема, од којих је изгледа најтипичнија основа *мог-*; *рек-* се колеба између овог типа и a^b . Посебан случај ће бити глагол *лѣћи*, који је у презентској основи имао назални инфикс (и према томе дуги вокал: *leg-*); изгледа да је акценат презентске основе био стари акут, чиме се објашњава и нетипични императив *лѣзи*. Као дефективне овамо иду и основе *-ѣраг- мак- ѡак- сах-* (код ВД и *-лек- -слек-*), које иначе припадају типу a^b ; уосталом, све основе типа a^b радо примају проширење *ну/не*. Подударан акценат јавља се и у простом облику глагола *ићи*, такође и код *десѣи* (као дублетни акценат).

31. Тип a^b . Упоредни акц.: чк (Сс) *taknǎt tǎkneš*; кк *dǎhno^{ti}* (суп. *dǎhno^{ti}*, р. прид. *dǎhno^{la} — dǎhno^{lo}*) *dǎhneš*; сл *tǎniti tǎneš*, *dǎhnti dǎhneš*; бг *dǎhneš*; рс *ѡнуѡѡ ѡну — ѡднешь* (специфично: *ддхнуѡѡ ддхну — ддхнешь, дохнуѡѡ дохнешь*).

Основа овога типа нема много, и карактеристичан је за њих изворно кратак вокал (у високом проценту полугласник). У говорима се запажа колебање — низ основа се чује и по типу *b* (нарочито основе експресивнијег значења, уп. ПД 309); изразито је колебаљив акценат вишесложних основа, које се често чују и по типу *b* или A^B (колебање у квантитету делом ће бити условљено непосредним додиром вокала, а делом корелативношћу са основама на *-аѡѡ*). Преовлађује свршени вид. Итеративе у новије време (са укључивањем елемента *-н-*) праве суфиксом *'-ѡѡѡѡ*, а старији су разнолики (*сѡѡѡѡѡѡ*, *-ѡѡѡѡѡѡ*).

Основе: *свǎ-нуѡѡ* ка ла пла гра ша де кло гро о-хро то; *на-маг за-праг лаз -плаз мак так дар бах дах у-ках сах*; *слег по-рек до-лет*; *вишесложне*: *јаок јаук маук каук палуц*.

32. Тип a^b_{aa} . Упор. акц.: чк (Сс) *lokǎt lǎčeš*, *kupovǎt kupǎješ*; кк *česǎti* (суп. *česǎt*, р. прид. *česǎla — česǎlo*) *čǎšeš*, *gladǎvǎti gladǎješ* (*kovǎti kǎješ*); сл *česati čǎšeš*, *kovǎti kǎješ*, *kupovǎti kupǎješ*; бг *чешеш*; рс *чесǎѡѡ чешу — чешешь, ковǎѡѡ куѡ — куѡешь*.

Овде обухватам неколико Даничићевих типова, морфолошких и акценатских. Што се акцента тиче, код Даничића се у погледу прототоније у р. придеву и аористу начелно разликују три случаја:

1) Глаголи који повлаче акценат и као прости и као сложени (заједно са следећом варијантом представљају једну од најбоље засведочених позиција прототоније) представљају стара образовања са изворно кратким вокалом у основи (донекле су посебан случај глаголи

са неједнаким вокализмом у през. и инф. основи, тј. глаголи на *-вати/-јећ*, где у през. имамо изворно дуг вокал; за ове глаголе су и упоредни акценти разнолики).

Основе: *јѐм-аѝи* пењ стењ цреп дер ждер стер тес чес прет чеш; бриј; зоб ков снов тров псов штов глод лок ор; бљув кљув пљув.

2) Глаголи са прототонијом само у сложенем облику начелно су истога типа, само што се у високом проценту среће полугласник у основи (в. т. 12).

Основе: *лаг-аѝи* кашљ шапт; клеп крес мет клепт трепт; иск липс кликт; дрхт.

3) Глаголи код којих нема прототоније (по Даничићу) имају особене семантичко-морфолошке карактеристике: то су ономапоје млађег порекла са основом која се завршава групом сугласника (*ѝ* на другом месту); показују знатну узајамност са глаголима на *-еѝи*, код којих такође изостаје прототонија.

Основе: *гракт-аѝи* слапт хлапт штрапт бахт дахт; кевт зект јект брект штект; сикт цикт шикт; рокт грокт топт; кркт; пукт сукт хукт.

У Прав. р. је ово Даничићево тројство сведено на двојство. тј. за другу и трећу варијанту (и неке глаголе из прве) допуштен је и повучени и неповучени акценат, и то и у простом и у сложенем облику; за неке глаголе из прве варијанте није, међутим, проширивано оно што даје Даничић.

Ови глаголи су готово редовно несвршеног вида. Итеративе праве претежно на *-дваѝи*, понекад и друкчије (*окиѝаѝи*, *изискѝаѝи* и сл.).

33. Вишесложне основе. Овде се јавља неколико продуктивних типова — ономапоје и деминутиви на *-ѝаѝи*, *-ѝаѝи*, *-ѝаѝи*, *-ѝаѝи* (чују се и са друкчијим акценатом, као у Поц., где многи дублетно иду и по типу *b*) — али је најпродуктивнији суфикс *-дваѝи*.

Основе (без -оваѝи): *малакс-аѝи*; лелек блебет зекет кркет лепет клепет трепет; мирис гурит; торок бобот шобот брбот кикот цвокот клокот кокот цокот шкркот клопот топот грохот; баук каук јаук маук крмаук пијук цијук скакут цвркут сркут кукут шапут штипут.

34. Глаголи на *-овати (-евати)*. Веома су продуктивни — углавном као деноминативи (семантички основа указује на оно што неко проводи, проживљава, на функцију, начин понашања и сл.), а

као итеративни слабије (сем у неким говорима, уп. у ЦГ *кажсвдѣи* и сл.); о глаголима са суплетивним односом основа *-ѣваѣи* / *-ујѣм* в. т. 58). Изводе се само од имена одређеног акценатског типа, тј. од окситона и имена са старим силазним акцентом (*врѣг* — *врѣга* : *врагдѣаѣи*, *рѣб* — *рѣба* : *робдѣаѣи*); ограниченог је домашаја појава забележена у Зал. сењ. где низ глагола типа *свѣдѣоваѣи* прилази овом типу (у т. 10 поменута је појава донекле супротног правца — *бѣловаѣи* *бѣлујѣм*).

Основе : вој-*дѣаѣи* краљ ; гозб-*дѣаѣи* роб дев нев жив враг благ бог трг дуг друг туг глад млад хлад ред об-ид господ луд кнез јунак век бик момк турк хајдук рук вил бол посл пријатељ срам зим кум бан дан тамн поп куп дар бећар мудр мир пир шур за-пит срамот сирот сухот гост пут снах грех папш стареш.

35. *Тѣи* a^b . Врло слабо се одражава у савременим говорима и често се своди на глагол *ѣграѣи* или чак сасвим изостаје. Глаголи *чѣшѣаѣи* и *кѣѣаѣи* (уп. и чк *корѣт* *кѣраѣ* Сс, кк *корѣт* *кѣраѣ*) обично иду по типу a_a . Даничић овде наводи и глаголе *јемаѣи* (реч невелике распрострањености) и *махаѣи* (не одговара ни стању у Вуковом речнику). У неким говорима по овом типу иде глагол *имаѣи* (СЦГ, Леп.).

36. *Тѣи* a^b ; (a^b_{ei}). О овим глаголима и њиховом односу према типу aa^b било је речи у т. 26—27. Овде ћемо поменути да су за овај тип — мада има и неких деноминатива — најкарактеристичнији итеративи према типу a_o (и према глаголу *гндѣи* *жѣнѣм*); ови итеративи добијају опет своје специфичне итеративне парњаке са експресивном нијансом (*вѣдѣаѣи* *вѣдѣм* и сл.).

Вишесложне основе овога типа сасвим су малобројне : *ѣолѣв-ити* (*ѣдловиѣм*) *ѣиѣом-говор-ромор-* (уп. и сложеницу *благослѣвѣиѣи*) — и акценат им се у дијалектима колеба.

Од глагола на *-ѣиѣи* овом типу припада једино *вѣлѣиѣи* *вѣлѣм*.

Крајње бариѣоне (класа *b*).

37. Речи са кратким акцентом на основи (у старијој перспективи) врло су бројне у свим морфолошким типовима изузев код глагола на **-ѣтѣи*, где су једва засведочене (*вѣдѣиѣи* и још неке мање стабилне ; код глагола на *-аѣиѣи/-им* сасвим изостају). Компаративни материјал јасно указује на стари акут на основи, и инфинитивној и презентској (што значи и изворно дуг вокал), који се (као и у другим категоријама речи), одражава стабилношћу акцента у парадигми. Западна

област јужнословенских говора (словеначки, хрватски кајкавски и чакавски) указује на прераду старог акута у тзв. метатонијски циркумфлекс у презенту (доследније за глаголе на *-не* и *-је*; питање је, међутим, у коликој је мери оправдано ову појаву пројцирати на прасловенско стање. У неким говорима (углавном ЦГ) тематски вокал у инфинитивној основи има дужину, која ће у неким облицима (супин?) бити стара.

38. Тип b_o . Упор. акц.: кк *sēsti* (суп. *sēst*, р. прид. *sēla* — *sēlo*) *sēdneš*; сл *sē'sti s'ēdeš*; бг *влѣзем*; рс *сесѣти сяду* — *сядешь*. Сви глаголи који су обични по овом типу свршеног су вида — изузев *јесѣти*, који овде представља морфолошку иновацију. С тим је у вези и чињеница да све основе овога типа (изузев *јед-*) прелазе и у тип b_n , тј. добијају елементат *ну/не*. Сем ове корелације, као дефективне овом типу прилазе вокалске основе проширене елементом *-д*: *сѣад-* *дад-* *знад-* *смед-* *умед-* *хѣед-*.

Доста су бројни итеративи од ових основа који остају у границама баритона (типови b_{oa} и b_a , изузетно *-лѣзѣти*), али их има и друкчијих (*-двѣти*, ређе тип *зајѣдѣти*).

Основе. 1) *Чују се у свим облицима њо овом њѣти*: *-бег дед јед сед -лез (-лег) срет*. 2) *Чују се њо овом њѣти у свим облицима инф. основе*: *диг стиг врг трг пад клек вик клик ник цик мрк црк -мук пук*. 3) *Чују се њо овом њѣти само у њојединим облицима инф. основе (али не у инфинитиву)*: *-гиб -кид -тврѣд -грѣз иш-чѣз -мрз свис(к) тис(к) прс(к) сплас -кис ис-крс чврс ве(х) о-прх -бу(х) (иначе њо њѣти b_n); крет -грт (иначе њо њѣти A^B_n).*

39. Тип b_n . Упор. акц.: чк (Сс) *dvignuti dvigneš*; кк *digno^{ti}* (суп. *digno^{ti}*, р. прид. *digno^{la}* — *digno^{lo}*) *digneš*; сл *kl'ěcniti kl'ěcneš*; бг *гѣнем*; рс *гѣбнуѣти гѣбну* — *гѣбнешь*.

Поред деривата од основа b_o у оквиру овог типа настале су и неке категорије знатне продуктивности. Овде долазе несвршени глаголи са значењем стицања, развијања особине, постепеног мењања (*гѣхнуѣти*, *чѣркнуѣти* и сл.) или са значењем слабо изражене особине (*гѣкнуѣти*, *слѣднуѣти*); продуктивнији су, међутим, неки типови свршеног вида: тренутни глаголи, деминутиви, ономатопеје и слична експресивна образовања (*љѣљнуѣти*, *бѣцнуѣти*, *зѣфнуѣти* и сл.). У односу на тип A^B_n уочава се да има утицаја краће или дуже трајање радње, одн. звука који се опонаша (*дѣмнуѣти*: *мѣхнуѣти*, *гѣрухнуѣти*: *рѣкнуѣти* и сл.). У погледу прављења итератива вреди готово исто што и за тип b_o , само што деминутиви ступају у нарочит, трочлани однос, према основном глаголу и деминутивном итеративу (*бѣцнуѣти*: *бѣсѣти*:

бџикайи). Акценатски је особен однос *мџикуйи* (чује се и *мџикуйи*): *мџикайи*.

Вишесложне основе овога типа нису код ВД бројне, али их стварно мора бити знатно више, јер су типови продуктивни (в. и т. 31).

Основе: вџ-нуйи де зре тре ги зи -ки ри бри по-чи ши гу бљу кљу пљу гру тру; буб љуб јав спав жив зов миг шмиг риг глед ки(д) бод врџ -тврџ мрд маз грез чез звиз клиз о-крз мрз звек мек сек чек чик цвок скок лок цмок кврк чврк грк крк про-зук тук штук љуљ цим дим деп клеп пип шкрип штит дрп луп цуп гар чар дер свир гур тур глас сплас пљас прас вес пљес крес трес об-ис свис кис пис тис фис ајс љос чврс ис-крс прс фрс гус љус пљус млат лет мет рит жут тут праћ бућ мућ бах за-блех -смех о-прх -бух глух грух бац жац глац звец пец гиц жиц боц звоц глоц врц зврц -грц стрц гуц зуц куц кљуц пљуц цуц брч чуч ћуш шуш (в. и ил. 38); *више-сложне*: гџрак-нуйи којас аис шеврд лабрџ.

40. *Туй* b_a . Упор. акц.: чк (Сс) *dsat dišeš*; кк *brisati* (суп. *brisat*, р. прид. *brisala — brisalo*) *brtšeš*; сл *māzati māžeš*; бг *режем*; рс *резаји* *режу* — *режеш*.

Запажају се знатна померања између овог типа и b_a — начелно у корист односа *-аји/-ам*. Отуда је структура типа b_a добрим делом условљена тим померањем. За данашњу структуру типа карактеристичан је знатан број немотивисаних основа и висок проценат итератива, и то највише оних са дуљњем полугласничког степена основе (*здињџаји* и сл.). Што се тиче итератива који се изводе од глагола овога типа, пада у очи да је варијанта *-џаји* сразмерно чешћа него према типу b_a , у чему се огледа већа старина образовања; варијанта *-џаји* долази овде углавном према основама на *j* (вероватно дисимилиациона тенденција, избегавање презента на *-јујем*).

Основе: маџ-аји бај кај лај грај трај тај стај хај чај плак кап пас јак; рез сез веј греј сеј вер -плет -крет -пец -тјец; мљеск пљеск; диз -жиз гмиз стиз виј шиљ -им -жим -гињ -жињ -клињ по-мињ -пињ -чињ за-вир из-вир за-дир про-ждир -зир у-мир по-мир до-мир -тир -стир -дис брис сис свит об-иц миц ниц у-тиц за-тиц; квџ; рз трз врт грт -срт -мрџ; пуз.

41. *Вишесложне основе* овога типа у основној варијанти (квантитет слогова и место акцента идентични са двосложним основама) код ВД су сасвим слабо заступљене у домаћим образовањима: *гџми-заји* и дублетно *јџукаји* (у говорима тога има нешто више). Међутим и код ВД је доста заступљена у данашњем језику веома бројна категорија основа са суфиксом *-саји*, *-осаји* (друга варијанта ређе):

калдисаиѝ, крунсаиѝ, жигосаиѝ итд.; раширене су нарочито у источним крајевима (на западу се као алтернација јавља *-ираиѝ*), али их има доста које су обичне на целој српскохрватској територији.

Поред оваквих вишесложних основа, овом типу је оправдано прибројити разне *сиоредне варијанѝе*, у којима акценат (по правилу преузет од основне речи) одговара типу *b* по карактеру, али не и по месту у речи, као и оне у којима је постојала предаксенатска дужина:

маѝнис-аиѝ налиц разлиц прилиц какот;

сваѝдб-оваиѝ треб нег јад след газд толк жељк светк мил сил мол празн цар вер сват рат свет лет кмет чет пошт;

пѝдтреб-оваиѝ назад поклад конак ортак јадик одлик долик ашик узрок попаск десетк кулук доручк обил барјам аргат очит шегрт корист божић; *овде иду и многобројне ѝозајмѝце ѝиѝа* ѝмитовати, организовати, *раширене нарочѝиѝо у иѝтиѝочним крајевима*:

вѝдјвод-оваиѝ паљетк камен имен прстен годин памет субаш; наѝпаств-оваиѝ запрек налик разлик прилик пророк завет савет.

42. *Тѝи b_a*. Упор. акц.: чк (Cc) *gl̥ēdat/gl̥ēdat gl̥ēdaš/gl̥ēdaš*; кк *kl̥īmati* (суп. *kl̥īmat*, р. прид. *kl̥īmata — kl̥īmalo*) *kl̥īmaš*; сл *gl̥īēdati gl̥īēdaš*; бг *гл̥ēдаш*; рс *д̥елайѝ д̥елаяѝ — д̥елаяѝш*

Овај тип је продуктивнији него претходни. Нарочито су бројни деминутиви на *-цаиѝ* или са неким другим сугласником испред *-каиѝ* (свршени парњак им је на *-нуѝи*, а основни глагол може спадати у разне морфолошке групе); јављају се и ономатопеје овога облика. Семантички су слична (али нешто ређа) образовања на *-цаиѝ*. Доста су бројни у овом типу и нормални итеративи (имперфективи), највећим делом изведени према основама исте акценатске класе (гј. према кратким баритонама); запажа се, међутим, знатно колебање итератива између овог типа и *A^B_a*. Сопствене итеративе глаголи типа *b_a* праве већином помоћу суфикса *-дваиѝ*.

Основе: тѝб-аиѝ хаѝ јад пад с-ваѝ чам клаѝ -слаѝ вар -твар стар хар кас хват враѝ баѝ; јавк хајк паѝк тапк ѝарк чарк каск ласк праск баѝк пљачк чачк -бављ -слављ за-брављ -здрављ -прављ стављ краст; треб -лев пев глед сед през чек дел дељ теп звер тер крес срет сеѝ јеѝ клеѝ гњец пеѝ сеѝ веш; дељк кеѝк цеѝк чеѝк мерк пљеск реск звеѝк јеѝк пеѝк сеѝк -мешт; шиѝ плив кид рид до-диѝ клим от-им штим цим пип сип сис пит хит; бризг зивк штиѝк дирк жмирк пирк штирк киск лиск гриск писк тиск фиск гиѝк стриѝк чичк ишк титр; боѝ звоѝ шклоѝ; ломк коѝк боѝк коѝк глоѝк бошк кошк лопт; трг врѝ мрд крѝ дрѝ врѝ врѝ грѝ стрѝ мрш; дрѝд дрѝк рск врѝк врѝк стрѝк брѝк дршк кршк кржљ; губ шуг груд кук кљук брук шуѝ труѝ кух куѝ кљуѝ пљуѝ муѝ пуѝ штуѝ куш

слуш ; гужв узд лупк цупк чупк гурк пљуск руск нутк ћутк
бућк мућк пућк куцк кљуцк пљуцк пуцк труцк њушк грушк
ћушк шушк.

43. Вишесложне основе овога типа доста су малобројне. Деноминативи доспевају у овај тип кад преузимају акценат на основи из основне речи (*вечера* : *вечераићи* ; друкчија варијанта : *ужина* : *ужинаићи*), али то бива ређе, услед велике продуктивности типа a_a . Код ВД има овде и неколико деминутива, али изгледа да су они обичнији по типу a_a .

Основе : удар-*аићи* вечер аиск мирбож жуборк говорк куцук ваљушк љуљушк ; *ужин-аићи*.

44. Типови b_i и b_{ei} . Упор. акц. : чк (Сс) *gáziť / ĉúdit gáziš / ĉúdiš, vidiť vidiš* ; кк *měriti* (суп. *měrit*, р. прид. *měřila — měřilo*) *měřiš ; vřeti vřidiš* ; сл *gáziti gáziš, vřeti vřidiš* ; бг *gáziti, vřiti* ; рс *мордзиць морджу — мордзиць, вїдець вїжу — вїдиць*.

Тип b_i је једна од најпродуктивнијих глаголских категорија. Преовлађује несвршени вид, а међу свршенима има знатан број ономатопеја и сличних експресивних образовања (показују извесну узајамност са типом b_n : *бујићи, дїјићи, ружићи* и сл. Велики је број деноминатива, начелно према именицама и придевима са старим акутом на основи (*вїшар* : *вїшрићи, иун* : *иунићи*) ; друкчији акценатски однос имамо кад је у питању стари слој глаголских именица (*гáz* : *гáзићи, мїсао* : *мїслићи* и сл.). Итератив је само -*лазићи* (: **lězti*) ; уп. и корелације каузативног смисла *бїји* : *бдїји, кїскући* : *квдсїји, мрзеји* : *мрđзији*. Итеративе праве по разним моделима : *сđђаићи, дд-хваићи, ири-куйљаићи, ши-чуђваићи, за-гађваићи*.

Основе : граб-*ићи* слаб здрав бав прав слав за-брав став штав вад гад глад јад клад -кнад чад чађ влаж газ -лаз плаз паз мраз бал -жвал жал -сал фал шал пјан (об)ран (у)ран клап шљап трап ћап шћап пре-вар гар у-дар пар стар квас час сват хват лат пат рат брат траћ квач кач влаш плаш страш граш иш-чаш ; -газд касн јагњ жагр папр хапс пашт ; -мреж кмез лем пен деп вер мер цер -вес -зет -кмет сет штет на-чет -срећ спеш теш ; тегл једр ветр -мест из-вешт ; бриж жил мил дим клин слин њип сир вис кит сит хит тић -киш ; -бритв вижл дипл мисл витл пизм чист ; -кож шоп ; срб мрв прж грл -стрм -зрн дрп крп трс -смрт прт грч мрч ; крчм мршт пршт ; тув уд куд нуд чуд јуж куж плуж пруж суз трул -ум пун -крун бул дуп куц луп руп бур гур -тмур тур -кус по-рус пут кућ прућ гуч муч -пуч обе-уш буш смуш -тмуш њуш пуш руш ћуш ; сужњ бубр ђубр -јутр тушт -пупч турч.

Основе на *-еи* овога типа сасвим су малобројне : *видеи* (уп. и вишесложне *звидеи*, *ндвидеи*) и још неке мање распрострањене : *-милеи*, *ситареи*, *висеи*.

45. И вишесложних основа типа b_i има велики број. Углавном су то деноминативи, са акцентом као код основне речи (начелно стари акут, понекад и повучени силазни акценат); отуда се поред основне варијанте (*граница* : *гранични*, *богаи* : *богаини*) јављају и друкчије (*џрилица* : *џрилични*, *џилица* : *џилични*, *ндџилица* : *ндџилични* и др.). Уз варијанту *џилични* треба поменути колебање акцента код глагола на *-ави* (између овога типа и A^B , у чему има извесног паралелизма са колебањем *џђав* према дијал. *џђав* — уп. однос *кџањ* : *кџањни* и сл.). Још треба напоменути да се неке од ових варијаната не ограничавају на деноминативе, него се јављају и експресивна образовања *-ољни*, *-ори*, али је ту акценат врло колебаљив : *мигољни*, *мигољни*, *мигљни* (тип *a*, одн. *aa*^b), *џдгорни*, *џдгорни*, *џдгорни*, *џуборни* и сл.

Основе : *лукав-и* брав о-порав хиљад -образ таван поган нишан касап товар којас о-гарас богат -брадат сакат -бркат -крилат злопат печат кундач ; бесед бележ витопер шећер -домазет мезет ремет сирћет ; -латин мрцин детињ главич дволич гранич ; готов ; шепртљ ; дангуб крезуб двоум безум калуп каур кубур кулуч -двоструч -троструч ;

џђав-и бангав -буђав длакав ћелав -килав -куљав -кашљав -брашњав -пулав -гарав ћорав млитав -бљулав мршав -гушав -циган ; кисел дрвен камен семен ; братим бабич вилич наднич корич кућич ; јалов војвод мигољ мумољ тудољ лако м жубор кркор мрамор њуњор матор пакост ;

калуђер-и беспослич ;

наполич-и ;

талож-и парлож брлож кртож мигољ врпољ шашољ -закон вашар сабор кунатор прилич.

Мешовити *и* (*bA*)

46. Компаративни материјал указује на стари акут у инфинитивној а друкчији акценат (прототонија у асигматском аористу, окситонија у осталим облицима) у презентској основи : чк *krást/krást kraděš* Сс, *strič stričěš* Хв ; кк *prěsti* (суп. *prěst*, р. прид. *prěla — prělo*) *prěděš* ; сл *prěsti prědeš* ; бг *kradem* ; рс *џрясиъ (џрялѧ/џряла) џрядешъ* ; уп. и однос у српскохрватском аористу *џредох* : *џреде*.

Тип је малобројан и затворен ; запажа се извесна тежња изједначавању са A_o , али се и посебни акценат доста стабилно чува. Колебање је у трп. придеву признао и Прав. р. (*џредена/џредена* и

сл.), мада није доследно спроведено код свих лексема; уосталом, ако се већ признаје колебање, треба га проширити и на другу варијанту својствену типу A_o (*сучена*). Сви глаголи типа bA несвршеног су вида. Итеративе праве по истом моделу (A^B_o — подударање са типом A_o , а не са b).

Дуге окситоне (класа A)

47. Овде су се одржале у ствари само две стабилне категорије: сугласничке основе и основе са завршетком $*ēi$ ($-’ati$, $-ēti$). Тип A_i секундарне је репартиције и наслања се на типове од старог $-ēi$; иначе су се старе окситоне на $-iīi$ укључиле у тип A^B_i (в. т. 60). За категорију $-aiīi$ / $-em$ дуге окситоне су једва засведочене, а код $-aiīi$ / $-am$ и $-nuīi$ / $-nem$ сасвим изостају (корелација има правац $A_o \rightarrow A^B_n$). Као дефективни облици овој класи припадају $znādēm$, $dā-dēm$ и сл. За старија образовања свих типова карактеристичан је изворно дуги самогласник у основи.

48. Тип A_o . Упор. акц.: чк $mést$ $metěš$ Сс, $trést$ $trěšš$ Хв; кк $trěsti$ (суп. $trēst$, р. прид. $trěsla$ — $trěslo$) $trěšš$; сл $v’ěsti$ $v’ězeš$ бг $vlechēm$; рс $šrjāsīi$ $šrjāsēi$, $vlech$ $vlechēi$. У презентској основи доследна је окситонија, док је у инфинитивној у неким облицима обичан и акценат на основи (у Прав. р. шире спроведен у сложеним основама).

Све су основе несвршеног вида. Тип је непродуктиван, али се стабилно одржава, иако се неке основе потискују друкчијим варијантама ($živēi$: $živēiīi$, $duīi$: $duīiīi$, $črīi$: $črīiīi$). Код ових глагола и итеративи се праве суфиксом $-ivaiīi$, иначе је за овај тип карактеристичан модел $-šrjāsaiīi$. Особено је $-vlēkaiīi$ (: $vlēk$ -уп. $-lēsaiīi$: $-lazaiīi$, $-vēsaiīi$: $-vodaiīi$); чује се, уосталом, и $-vukivaiīi$, $-vukdvaiīi$.

Основе: раст ($rāsaiīi$ $rāsaiēm$); зеб лег вез трес мет; жив; врз црп врх; дуб скуб вук тук.

49. Тип A_{ae} . Своди се, заправо, на дублетне акценте (поред A^B) глагола $davaiīi$, $-znāvaiīi$. У неким говорима овамо иде и $smijaiīi$ се (ЦГ, Зал. сењ.); као специфична дијалекатска појава овај се тип у СИГ јавља генерално код глагола на $-avaiīi$ ($pručāvām$ / $pručājēm$ / $pručājēm$), а на Хвару му прилазе глаголи на $-ivaiīi$ ($podrugivāt$ се $podrugijēn$ се).

50. Тип A_{ai} . Упор. акц.: чк (Хв) $klēčāt$ $klēčš$; кк $rēžāti$ (суп. $rēžāt$, р. прид. $rēžala$ — $rēžālo$) $rēžš$; сл $j’ēcati$ $ječš$; бг $īnaciīi$; рс $kričaiīi$ $kričēi$.

Ово је семантички врло одређен тип: несвршени непрелазни глаголи, скоро редовно ономатопеје (у односу на тип $grākīaiīi$ $grākēi$).

изгледа да је за тип A_{01} карактеристична извесна постојаност и уједначеност звука на којему је засновано образовање). У овим границама очувана је продуктивност, чему доприноси и историјски условљена одређеност гласовног склопа основе (тј. њеног сугласничког завршетка — елементи *-ч-*, *-шић-* и др.).

Од дијалекатских појава да поменемо примере *кричаић*, *мучаић*, *цигчаић*, *чврчаић* забележене у Зал. сењ., који, рекло би се, указују на тенденцију скраћивања основа овога типа, иако лексички ограничену. Појаву је потврдио и П. Роговић за Јурјево (уп. напомену бр. 25).

Основе: дрѣжд-аић звижд реж бреж до-туж сјај грај тај блеј буј зуј бруј струј хуј ћут вишт њишт пишт вришт тишт фишт мршт пршт пљушт шушт иш-ћућ веч звеч квеч јеч клеч меч дреч креч чеч скич крич цич на-брч зврч кврч цврч чврч крч мрч буч зуч муч хуч чуч.

51. *Тии*ови A_{01} и A_1 . Упор. акц.: чк *živt živěš* Сс, *collt collit* Хв; кк *živěti* (суп. *živěti*, р. прид. *živěla — živělo*) *živěš*; сл *živěti živěš*; бг *живѣши, щадѣши*; рс *немѣић немѣо — немѣић, щадѣић щадѣић*.

У погледу глаголског рода⁹⁰ и вида оба ова типа подударају се са претходним (уп. т. 50), али у погледу значења има разлика, јер за ове типове нису тако карактеристичне ономотопеје. У типу A_{01} доминирају глаголи који значе стицање, развијање особине (*бледић*, *немеић* — уп. т. 25). У обе варијанте бројне су основе које значе постојаније радње слабијег интензитета или споријег тока, каткад невољна збивања (*милеић, кишеић, цуриић, бридеић, сиреић*). Значења слабо изражене особине (*кисеић, сладић*, уп. т. 39) и израженија деминуција (одн. хипокористичне, еуфемистичке и сл. нијансе — *кисеић, икисеић, лагнѣић* и сл.) карактеристичнија су за тип A_1 . Итеративи (уколико су обични) од ових глагола претежно се праве суфиксом *-ишић*.

О прасл. окситонама типа *хладнѣић* в. у т. 60. и даље.

Основе. Тий A_{01} : сврб-еић груб плав жив врв блед вред сед штед брид стид -грд смрд гуд жуд -луд руд студ мрз бел врл мил гмил чил нем ружн -црн слеп кип трп -скуп хит врт жут ћут шут -пуст.

Тий A_1 : дуб-ишић груб труб плев о-жив о-глув лаг слад след вред руд снеж теж туж клиз мрз пуз гњил светл шкиљ пиљ златн лап стреп сип пуп вир свир мир жмир жмур цур кис ћут блешт лич стрш.

⁹⁰ Постоји и донекле активан однос типова $A_{i(n)}$ и AB_i , условљен глаголским родом: *бѣић* (кречим, перем) — *бѣић* (постајем бео) и сл.; овај однос, међутим, све више губи продуктивност.

Дуге хетеротоне (класа А^B)

52. Изостају код глагола на *-ēti, практично и код основа на сугласник, док су у осталим типовима врло бројне. Компаративни материјал указује на акценат (стари акут) на тематском вокалу инфинитивне основе и на нови („метатонијски“) акут на основи презента (у основи је, наравно, етимолошки дуги вокал); у словеначком је акценат на основи уопштен и у инфинитиву. Једино је тип А^B; хетероген (в. ниже, т. 60).

Тиш А^B_о. Овде долазе (више као појава у систему него као лексичка категорија) глаголи сложени са *ићи* (и то без облика са елементом *šd, који се само у неким говорима прилагођавају овом типу, а иначе иду уз кратке окситоне) и — као дефективни — сугласнички облици глагола типа А^B_н, који се такође јављају само као сложени: -*ирег*- -*сег*- -*шег*- -*брек*-. Занимљиво је, међутим, да постоји тенденција (одражена и у акценатским односима у Прав. р.) да се у односу једносложних основа према вишесложнима запажа паралелизам са односом простих основа према сложенима, тј. већа склоност вишесложних основа акценту на основи: *сидѣла*: *заидѣла/зидѣла*, *наћи*: *изнаћи/изнаћи* (у Прав. р. ово, истина, није сасвим доследно спроведено — имамо само *наћи*, али *дѣћи/дѣћи*).

54. *Тиш* А^B_н. Упор. акц.: чк *starnūt stárneš* Сс, *stēgnūt stēgneš* Хв; кк *māhnō^{ti}/māhno^{ti}* (суп. *māhnō^t*, р. прид. *māhno^{la} — māhnō^{lo}*) *māhneš*, *minō^{ti} minēš* (суп. *minō^t*, р. прид. *minō^{la} — minō^{lo}*); сл *kréniti kréneš* (*vikniti vīkneš*); бг *минеш*; рс *илянүйь илянү* — *иљнешь*. Сугласнички облици инфинитивне основе нормално такође показују окситонију (-*брѣћи* и сл.); друкчије су само основе *грш*- и *креш*-, које се подударају са типом *b*. Исти акценат ове последње основе задржавају и у итеративима (такође *срш*-), иначе су за тип А^B_н карактеристичнији итеративи типа А^B: *сидѣаши* и сл. (одн. са суфиксима -*иваши*, -*дваши*: *узвикиваши*, *зацењиваши*, *расилньдваши* итд.). У трпном придеву код Даничића изостаје дужина на суфиксу, што је свакако уступак дијалекатској тенденцији скраћивања старих дужина; у Прав. р. није навођен трп. придев овога типа, али је придев *сумажнүйи* дат са дужином.

Што се значења тиче, продуктивна је категорија ономапеја (у односу на тип *b*_н засноване су, по правилу, на звуковима подужег трајања; уосталом у ПД је констатовано и значењем условљено колебање већег броја основа између ова два типа).

Основе: по-мѣ-ну^ии кре за-це ше ви пли ми шкри си -шти
вр гр -ср тр ду су; ваг гак плак храк мах; зев пев сев -прег

-сег -тег бек век зек јек блек у-лек мек -брек крек; звиз биз
вик скик рик цик -вир дир пир пис врис ких; врк зврк цврк
срк хрк прс прх; бук гук зук мук јур пух; *вишесложне*: загоне
за-ковр; стрмек кукурек тандрк гргут шкргут чалабрц.

Тип A^B_{aa} . Упор. акц.: чк *pisät pišeš* Сс, *pišät pišeš* Хв; кк *lizät*
(суп. *lizät*, р. прид. *lizala — lizälo*) *ližeš*; сл *v'ezati v'éžeš*; бг *йишеи*;
рс *йисдѣиъ йишѣу — йишеиъ*. Граница између овог морфолошког типа и
глагола на *-аиш/-ам* доста је нестабилна, и померања иду начелно на
штету типа *-аиш/-ем*. Запажа се јасна условљеност репартиције склопом
основе, јер је измењен сугласнички завршетак основе у презенту (јо-
товање) обавезна карактеристика типа A^B_{aa} , тако да изостају основе
на сугласнике који се не могу мењати (р, љ и др.); и ван овога ве-
ћина основа има алтернативни презентски наставак *-ам*.

За значење је карактеристичан висок проценат итератива; соп-
ствене итеративе већином праве помоћу суфикса *-иваиш* (за разлику
од типа A^B_a , према којему преовлађује *-иваиш*). Има нешто ономато-
пеја. Свршени вид јавља се само изузетно.

Код вишесложних основа јављају се неки продуктивни суфикси
(*-укаиш*, *-ушаиш* и сл.), али се колебају у квантитету (алтернација
са типовима A^b_{aa} и A_a).

Основе: за-лаг-аиш по-маг каз жвак гак скак плак -мак
њак грак пре-так храм на-тап по-штап жват мах; лег -сез вез
през -тез нијек дрем чеп лет крет срет шет; -зив зид лиз низ
вик рик -дим -жим шкрип хрип штип дис пис скит -риц тиц
њих; рк шмрк срк; струг бук гук мук сук хук куп дух пух;
вишесложне: какодак лелек кукурек урлик бурлик гурик тандрк
барбук брбук дудук звиждук бенет гонет чагрт гргут гугут
шкргут.

56. Тип A^B_a . Упор. акц.: чк (Сс) *pität pitaš*; кк *pitäti* (суп. *pität*,
р. прид. *pitäla — pitälo*) *pitaš*; сл *väljati väljaš* (*pitäti pitaš*, *pärati päraš*);
бг *йишаш*; рс *сѣрадѣиъ сѣрадѣю — сѣрадѣиъ*. Трће лице мн. пре-
зента одступа акцентом од осталих лица, али не у свим говорима
(*čivdju/čivoju* Хв, *чувајү* ЦГ и др.).

Свршени вид јавља се само изузетно (*ручаиш*). Преовлађују ите-
ративи, међу њима и специјални, експресивни тип *нбсаиш нбсам*;
сопствене итеративе праве обично помоћу суфикса *-иваиш*, тако да
остају у оквиру истог акценатског типа. Иначе је тип A^b_a најбројнији
глаголски тип.

Основе: раз-глаб-аиш дав за-зјав оба-сјав -знав спав бад
влад -крад страд по-вађ гађ рађ по-хађ пре-важ о-двај -свај
-гај на-пај -брај пре-крај у-мак мал ваљ каљ -лам гањ од-рањ

за-клап пот-кап за-тап по-штап об-ар -твар кар -мар пар чар шар на-пас гат плаћ врач пот-каш до-наш; на-гважд јављ прапшт ис-пашт; испро-зех кеб вреб пре-греб дев зев до-лев -жњев за-пев -спев з(д)рев сев -хтев гег по-вед -јед -глед -пред ређ вређ цвељ стрељ лем дрем -прем цеп чеп -мер -трес о-мет срет шет већ -сец преч меш; гиб испо-гиб риб бив пре-жив у-жив -зив -кив -мив снів о-снів крив са-крив -птив по-чив -шив вид зид -кид виђ криж -гриз -биј виј до-виј до-лиј -пиј ћик шик дим -жим сним прим чињ ћип шкрип хрип штип бир свир дир -пир скит пит ких њих прич; -мишљ -чишћ; проб вод ход воз за-роз кок мор нос; -љоск; грб врз брк брљ шврљ мрљ прљ дрп -прш; -мрск прск -крпљ -крпћ; буб из-ув чув руг пруж чуј жуљ љуљ луњ куњ -пуњ шуњ буп куп луп ступ гур тур кус лут дух пух грух смуц -туц -пуч руч -глуш; кушљ сумљ пушт.

57. Међу *вишесложним основама* овога типа издвајају се пре свега неки изванредно продуктивни суфикси.

Суфиксом *-вајиши* изводе се итеративи првенствено према глаголима на *-ајиши* (међу њима нешто мање према категорији *-ајиш/-ем*), али и према глаголима на *-ијиши* (нарочито типа *аа^b*) и др. Већина основа долазе само као сложене, што је условљено функцијом итератива.

Основе: спев-*вајиши* -узд на-кнађ срођ пре-ображ -ближ -држ за-мрз -греј до-диј из-бриј -бој -вик -мрк црк -седл у-потребљ глобљ -живљ -весељ -сељ су-чељ у-миљ при-сиљ оп-кољ -петљ им ужиц рањ рас-прострањ -пуњ скап креп -коп трп -чуп за-вар -добр -игр -ведр вечер по-кор -мор -оштр спас малакс липс -мот -дрхт свешт -њишт -печаћ об-ећ крић -кух -куц -јач веңч -копч -трч от-кључ -уч руч уструч -деш лиш -лакш -мекш -лепш -пуш.

Мањи је број итератива на *-евајиши*, који долазе према глаголима на *-ејиши*.

Основе: окл-*евајиши* по-бол из-вол о-дол из-ум за-гор.

58. Најбројнији итеративни тип представљају глаголи са суплетивним односом основа (који се одражава и на акценат) *-ивајиши* (A^B_a): ? ујѐм (a^b_{aa}). Овако се праве итеративи према глаголима на *-ијиши* (првенствено према типу A^B_i), али и према другима (у нешто већој концентрацији према глаголима на *-ајиш/-ем*, што би могло значити да однос *-ајиш*: *-ивајиши* губи продуктивност, тако да остаје боље засведочен у старијим образовањима). У овој варијанти има доста деминутива (*-ки-вајиши*, обично са сугласником испред *к*). Инфинитивни тип се ретко протеже и на презентску основу (*целивѐм, глбивѐм*).

Основе: до-лаг-*иваиши* -миг -риг -руг -глед об-ид -каћ -влаћ
-млаћ -слаћ -хлаћ -браћ -граћ -саћ -бећ пре-блећ -злећ раз-рећ
у-рећ по-врећ при-врећ -штећ -цећ -бражћ -зић -тврћ -граћ за-
лућ у-љућ за-рућ за-трућ -сућ -блаж -драж -траж -ближ за-дуж
про-дуж за-луж -служ -друж -круж до-туж каз -стајк о-штрик
за-вирк за-дирк по-мрк при-срк -каск -тиск -пљуск за-питк о-
ћутк об-[в]ук за-мук -сук -куцк -слуцк цел -ваљ строваљ -хваљ
-гаљ -даљ халаљ батаљ по-шалаљ -глибљ -љубљ -рубљ -јављ -глављ
-плављ -спављ от-крављ за-трављ пре-стрављ -живљ -кривљ
-стрелъ ис-целъ -челъ -криљ -шилъ -мамљ -јармљ -лепљ -крепљ
-чепљ за-купљ по-скупљ -тупљ раз-дрљ -гуљ -љуљ -туљ -кашљ
на-храм свањ пре-дањ за-кањ -мањ у-тамањ об-знањ за-брањ
зграњ -храњ -тањ -равњ -мењ -цењ -пражњ -крњ -трњ -дрњ
-буњ -пуњ о-круњ за-вар -товар дар пазар спар -мудр девер -тер
-вир до-дир -мир -шир -шир -гњур -кусур за-башур до-кас о-глас
о-пас -крес -трес над-вис -пис -мрс за-кус про-шет -пит по-злаћ
-млаћ -плаћ -краћ -свећ -памећ пот-пећ под-мић за-штић ноћ
-врћ -кућ -слућ -мућ пре-лашћ -мапћ у-пропашћ наговешћ при-
чешћ -јах -мах за-пах -смех -служ -бац -клец на-брец -знач
-мрач -корач за-млач рас-креч -преч за-грч -крч -куч -луч -руч
у-краш -праш -меш од-реш -врш -мрш -гуш -душ -суш.

59. У најбројнија глаголска образовања иду и основе са суфиксом *-ираиши*. Оне су код ВД једва засведочене (*комендираиши*), али се у савременом језику јављају код великог броја позајмица, нарочито у западним крајевима, где стоје према на истоку распрострањеним образовањима на *-оваиши* и *-исаиши*; велики број глагола на *-ираиши* обичај је, међутим, и у источним крајевима (*имитираиши*, *сјудираиши*, *банкротираиши* итд.).

Међу осталим вишесложним основама овога типа код ВД постоје (поред неких усамљених лексичких случајева и итератива) и још неки продуктивни суфикси: *-акаиши*, *-џаиши*, *-уцаиши* и сл.; у савременим говорима, међутим, ова образовања радије иду по типу *a₂*.

Основе: возак-*аиши* својак сељак мољак -говар -товар; заборављ; закер зацвет шушкет шушљет гонет; чапгриз благосиљ ратосиљ махнит честит; росук живуц пијуц кашљуц; пијуцк.

60. *Тш* *A^B₁*. Упоредни материјал јасно указује на хетерогеност овог типа, тј. на двојак прасловенски акценат (евентуално и са прелазним случајевима):

1) кк *sō^oditi* (суп. *sō^odit*, р. прид. *sō^odila — sō^odilo*) *sō^odiš*; сл *s^ođiti s^ođiš*; чш *souditi soudiš*; бг *сѡдиш*; рс *судитиш сужу — сүдиш*;

2) кк *hladiti* (суп. *hladit*, р. прид. *hladila — hlādilo | hladilo*) *hladiš* — тј. идентично типу *aa^o*; сл *hladiti hladiš*; чш *chladiti chladiš*; бг *хладитиш*; рс *холодитиш холодиш*.

Значајно је — и за хронологију појаве (изједначавања ова два типа у српскохрватском) и као податак о међусобним односима западних јужнословенских говора у прошлости — да се чакавски у овоме по-дудару са штожавским (на Суску хетеротонију показују и такве основе које према компаративном материјалу несумњиво иду у прасловенске окситоне: *кад- сад- сум- њлаш- јав-*, уп. Хрватски дијалектолошки зборник I, 123).

61. Границу ова два општесловенска типа који улазе у српско-хрватске хетеротоне вањ Вејк је разматрао напоредо са односом типова *aa^b* и *a^b*; (в. т. 26—27), па је и овде дошао до начелно истих закључака:

- 1) од баритона грађени деноминативи имају акценат на крају;
- 2) као сложени повлаче акценат у презенту;
- 3) девербативи и од окситона изведени деноминативи повлаче акценат у презенту и као прости и као сложени²¹.

И овде се може рећи (као и за кратке основе) да подаци из словенских језика не упућују на једнообразни прототип за девербативе, јер — супротно вањ Вејковом закључку — имамо каузативе са јасно засведоченом окситонијом: *садишии*, *варишии*; па и за пример који узима вањ Вејк (*будишии*) само бг и рс потврђују његову претпоставку, док кк, сл и чш сведоче обрнуто. Једини итератив *-вличшии* сагласан је са вањ Вејковом реконструкцијом, али то је недовољно за уопштавање. Што се тиче односа према придевима и именицама, вањ Вејков (одн. Лескинов) закључак има основа: начелно према именским баритонима имамо код глагола акценат на крају (*хлад- дел- сад- слад- њлен- град-* и др.), а према окситонама стоје глаголске хетеротоне (*суд- гнезд- њруд-* и др.). Ипак треба имати у виду да ове алтернације понекад не значе деноминативно порекло, јер је однос глагола и старе глаголске именице на *-ъ* тешко сводити на однос примарног и секундарног (уп. *сесии*: *сад*: *садишии*), већ се пре може говорити о паралелним манифестацијама истог корена.

62. Да би се јасније указало на лексичке границе ова два типа, наводим упоредни акценат за извештај број основа, идући од сигурно засведочених окситона — преко нејаснијих случајева — ка хетеротонама (окситонију одн. краткоћу у чш означавам са +, а акценат на основи през. и чешку дужину са -; са -- означавамо руски акценат на основи и у инф., такође и словеначки $\hat{}$ на основи презента).

²¹ В. напомену 17.

кад-*иши* хлад кал слеп (кк сл чш бг рс +); град сад гас дел душ глуш суш (кк сл чш бг +, рс ±); свет (кк сл бг рс +); слад страњ јар плењ мењ греш тесн вест туђ густ (сл чш бг рс +); дуж (кк сл чш бг +); креп (сл чш бг рс +, кк-); плат (кк сл чш бг +, рс-); -вал вар -дар злат ред (*red*) цед (сл чш бг +, рс ±); равн прет мртв (сл бг рс +); смуд (кк сл бг +); млад маст храбр -снеж руч (сл чш рс +); -след мир (сл бг рс +, чш-); врш (кк сл рс +, бг-); ждреб зуб (сл чш рс +, бг-); леп (сл чш бг +, рс-); ред (*red*) (д)реш лиш (чш бг рс +, сл-); -раз друж (чш бг рс +, сл-); мрач (сл чш бг +, рс-); јав (кк чш бг +, рс ±, сл-); скврн (бг рс +, сл-); гнев (бг рс +, сл-); лен туш (чш бг +, рс ±, сл-); цењ (кк чш бг +, сл рс-); буд (кк сл чш +, бг рс-); туп (чш бг +, рс ±, кк сл-); праш мудр (сл рс +, чш бг-); бразд (бг рс +, сл чш-); срам тврд (бг рс +, кк сл-); блаж (чш рс +, сл бг-); -стрел -пуст (сл чш +, бг рс-); туж (чш бг +, сл рс-); штит (бг рс +, чш-, сл-); пил (бг рс +, кк-, сл-); јеж (сл чш +, бг-, рс-); круж (бг +, рс ±, сл-); -вред (рс +, бг ±, сл-); жар (сл +, бг-, рс-); црн кум (рс +, сл бг-); срд (сл +, бг рс-); шир (кк чш бг-, сл рс-); труд (чш рс ±, кк бг-); крас (бг +, сл чш-, рс-); рач (рс +, чш бг-, сл-); леч (бг +, чш рс-, сл-); пал клат блазн трус мут (рс +, сл чш бг-); -цеп крм (сл бг рс-); -куч (сл бг-, рс-); храњ бел мес гнезд (рс ±, сл чш бг-); брањ (рс +, кк сл чш бг-); ваб (кк сл чш-, рс-); празн преч пришт (сл чш бг-, рс-); дав хвал млат влач љуб служ куп -луп (сл чш бг рс-); луч (рс ±, кк сл чш бг-); ступ (кк чш бг рс-, сл-); руб суд (кк сл чш бг рс-).

Остале основе: глав-*иши* гњав крав трав страв по-влад рад -брад снаж драж траж страж за-јаз на-каз маз гај мам о-сам бац -слањ об-знањ врањ стањ -пањ тањ ис-кап квар мар прас врат крат пласт бац млач знач маш; жлеб треб бед јед кез цвел ис-цел -прем трезњ на-хер кес рес при-мет -клешт беч за-млеч гњеч рас-креч; -глиб див њив крив -криж -низ -крил шиљ зим близн сињ кињ у-кип жир пир над-вис мит дич лич; о-клоп зор коч; скрб стрв дрљ крњ мрс крч; луд блуд у-људ про-дуж руж гул буљ дуљ бун рун крун трун по-куњ жур јур -гњур брус -уст жут слут љут -крут љушт гуш.

63. У овом типу бројце су и *вишесложне основе*. Концентришу се добрим делом око одређених завршетака, комбинованих од именског суфикса и наставка својственог овој глаголској врсти: -*авиши* (в. т. 45), -*ариши* (*рибарши* и сл.), -*ачиши*, -*ашиши* и др. Има и неких продуктивних образовања карактеристичних за глаголе: деминутивно-пејоративни суфикс -*ариши*, сродан са суфиксом -*ариши* („код глагола шесте врсте преовлађује значење радње и њеног понављања, а код глагола седме врсте — стања и његовог континуитета, мада то ни

издалека није неки утврђен закон²³), затим *-уљийи*, *-уиийи*. Децоминативи стоје: 1) према именским окситонама са дужином на последњем слогу основе; 2) према прототонама са дужином на последњем слогу основе (*идмѣй* и сл.); 3) према придевима типа *кѣве* (у дијал. има *кѣве*, што ће бити старије).

Основе: крѣв-ийи килав мељав беѣав скрѣв горопад парад богорад кураж перваз про-бураз -обичај стровал халал телал галам диваѣ -белодаѣ тамаѣ о-безѣаѣ капетаѣ духаѣ -кочаѣ рибар живар дрвар господар пудар пазар трчкар лепшкар за-улар пиљар самар тимар митар животар шестар шићар кријумчар рогобат за-гојат инат у-пропаст домаћ раз-рогач роѣач просјач дивљач тумач једнач јунач предњач сумрач корач роваш пре-кардаш кочијаш; у-потреб о-злојед -корѣѣ кочопер -памет костреш; против копил метиљ -једиѣ по-коңдир уз-ѣмир -вамбир ус-плахир околиш јуриш; кокот; до-злогрд; -кукуљ трабуѣ сапуѣ рачун кинђур шепур дрхтур шћућур за-башур на-грабус -клобуч хајдуч -обруч певуш рогуш пѣнуш раз-баруш.

Дуге баријоне (класа В)

64. У историјском смислу ово заправо није самостална класа, него секундарна варијанта типова *b*, јер јој основицу чине глаголи са старим акутом продуженим услед следећег сонанта (*ѣрѣвѣийи*, *идмийи*). Сонант испред крајњег сугласника основе остаје готово редовна карактеристика и млађих принова у овој класи (позајмица, ономатопеја). Ако имају такав склоп основе, у савременим говорима доспевају у ову класу и глаголи који код ВД иду по другим типовима (*зѣнђаийи* и др.²³, деминутиви ретко), али бива и обрнуто²⁴.

Глагола оваквог акцената има на *-аийи/-ам* и *-ийи/-им*; овде ћемо поменути и неке основе које имају акценат ваѣ претпоследњег слога основе (међу њима и неке на *-аийи/-ем*).

Основе (обичије). *V_a*: прѣвд-аийи дрнд вајк саѣѣ ларм штамп шаѣт риѣт карт сунѣ;

V_i: кѣвж-ийи трамп памт -крајѣ камѣ момѣ баѣѣ клиѣѣ;

дѣвбјѣ-ийи пијаѣѣ дириѣѣ (дириѣѣ) магарѣѣ;

пѣрбјѣ-ийи цигаѣѣ брабоѣѣ пабирѣѣ;

жагор-ийи -табор дундор -мајстор кичош;

V_{aa}: плѣнд-оваийи празѣ;

пѣјаѣѣ-оваийи.

²³ Ирена Грицкат, Јужнословенски филолог XXI, 69 (у раду „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику“).

²³ Уп. Зал. сењ. 590.

²⁴ Уп. Пљ 169, ПД 310.

Преглед акцената према појединим суфиксима

65. Пошто се овај додатак даје у практичне сврхе (као помоћ при одређивању акцента недовољно познате речи и ради указивања на распрострањеност појединих типова²⁵) — овде неће бити укључени само стварни суфикси, него и поједини завршеци који не представљају посебне морфеме, али који би могли послужити као акценатски модел. Уосталом, акценатска продуктивност није обавезно паралелна морфолошкој, акценатско уједначавање може се заснивати на подударностима склопа речи и кад оне немају карактер активне морфолошке категорије.

66. *Глаголи на -аџи/-ам, -аџи/-ем.* Деномициативи теже генерализованом акценту (a_n), без обзира на акценат основног имена. Двосложне основе, међутим, радо задржавају и акценат на основи ако је такав у основном имену (губа: губати и сл.), али вишесложне ретко (вечер- џжин- прилиц-); иначе према именима са старим силазним акцентом и именским окситонама редовно долази тип a_n . Дужина из основне речи не чува се, сем понекад испред сонатске групе (тип В), такође у варијанти прилицати. Итеративи су двојаки: 1) тип b ; 2) тип A^a . Овај други тип је, изгледа, дуже чувао продуктивност, али се данас итеративи граде практично једино суфиксима *-аваџи, -иваџи*. Онома топе је су ретке, сем у проширеним варијантама суфикса.

-аваџи: тип A^a , в. т. 57.

-еваџи: тип A^a , в. т. 57.

-иваџи: тип A^a (a^b_{se}), в. т. 58.

-оваџи. Деномициативи се доследно управљају према акценту основне речи: 1) према именским окситонама и именима са старим силазним акцентом долази тип a^b ; 2) остали случајеви, задржавајући акценат основне речи, иду по разним споредним варијантама типа b (одн. В): *вѣр- бѣжић- завет-*

²⁵ Захваљујући сарадњи неколико колега, родом из разних крајева наше језичке територије, за распрострањеност појединих типова добио сам и непосредне податке (поред података из дијалектолошке литературе, који су кад је у питању акценат у творби речи доста оскудни). У анкети су учествовали сарадник загребачког Института за језик у пензији Павле Рогоћ (родом из Јурјева, јужно од Сења) и сарадници београдског Института за српскохрватски језик др Берислав Николић (из Шапца), Даринка Гортан-Премк (из Београда), Душанка Игњатовић (Шумадија, Београд), др Петар Сладојевић (из Никшића), Милица Бабић (из Гацка) и Милка Половина-Деспотовић (из Лике). У овом одељку употребљавани су и неки примери из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности* (РСАНУ).

вђвод- планд- и сл. Итеративи иду по типу a^b (уп. *-иваићи*). У основама туђег порекла имамо тип b , варијанта v ровати (верификовати; ређе се чује тип v рификовати).

-угаићи: тип a_a (виј- вер-).

-даићи: шевр- (тип a_a).

-удаићи: тип a_a (крив- врл-).

-ијаићи: тип a_a (бекр- бург-), изузетно A^b_a (барл- РСАНУ).

-каићи. Кад се додаје на једносложне основе на сугласник, имамо тип b_a (шип- куц-); код ВД је тај тип и кад су у питању двосложне основе на сугласник (говор- жубор-), али ће овде бити обичнији тип a_a . Кад се додаје на самогласничку основу (ономатопеје), имамо тип A^b_{ae} (гу- ху- ри-).

-акаићи. Код ВД је двојак акценат: 1) тип a_a (бац- праћ- вар-); 2) тип A^b_a (воз- свој- сељ- мољ-). И у овој другој групи обичнији је тип a_a .

-екаићи: 1) тип a_a (цер- ајд-); 2) тип A^b_{ae} , A^b_a (кукур- ајд- барлиј- лел-); 3) редак је тип a^b_{ae} (лел-).

-икаићи: 1) тип a_a (близ- воз- бир-); 2) тип A^b_a , A^b_{ae} (урл- бурл- гур- лаж-); 3) редак је тип b (воч-, споредни акценат у РСАНУ).

-окаићи: тор- (тип a_a , a^b_{ae}).

-ркаићи: 1) тип a_a (чеп- боб- анд-), одн. a^b_{ae} (танд-); 2) тип A^b (танд-).

-скаићи: 1) тип a_a (бели- белу-); 2) тип A^b_a (чепљу-).

-укаићи: 1) код ВД је најзаступљенији тип a_a (фиј- чеп- прц- куц-), одн. a^b_{ae} (ба ка- ја- ма- пиј- циј-); 2) код ВД је заступљен и тип A^b (рос- барб- звижд-), који је у савременим говорима доста обичан; 3) тип b код ВД се среће дублетно, тј. напореда са a_a , a^b_{ae} (куц- ја-) (у Поц. се овај дублетизам шире манифестује, код глагола на *-укаићи*, *-ушаићи*, *-ошаићи* и др.).

-чкаићи: двосложне основе иду по типу b_a (бо- зве- пе-).

-учкаићи: код ВД је тип A^b (пиј-), али је изгледа обичнији тип a_a .

-ушкаићи: код ВД је тип b_a (ваљ- љуљ-), али је изгледа обичнији тип a_a .

-лаићи: уп. баке- враго- ћаку- (тип a_a).

-љаићи: двосложне основе су типа a_a (мут- крк- врт-).

- ељайи*: тип a_a (коб- гужв- цав-).
 -*иљайи*: уп. мет- тоц- (a_a).
 -*рљайи*: тип a_a (бав- чав- манд-).
 -*уљайи*: тип a_a (ба- пер- мот-).
 -*енайи*: уп. греб- врет- (тип a_a).
 -*инайи*: тип a_a (бат- башт-).
 -*унайи*: тип a_a (сап- мах- рач- башт-).
 -*ењайи*: тип a_a (дрек- ветр-).
 -*ињайи*: тип a_a (трав- вуц- плач-).
 -*рњайи*: тип a_a (глав- клап-).
 -*уњайи*: тип a_a (баб- траб- пап-).
 -*уйайи*: уп. чер- (тип a_a).
 -*арайи*: тип a_a (лаңд- писк- трчк- клоп-).
 -*ерайи*: уп. зак- (тип A^b_a).
 -*ирайи*: тип A^b_a , в. т. 59.
 -*урайи*: тип a_a (смеж- тет-).
 -*асайи*: бел- (тип a_a).
 -*исайи*: тип b_{ae} (в. т. 41), изузетно a^b_{ae} (мир-).
 -*осайи*: тип b_{ae} (в. т. 41).
 -*шайи*: ако суфиксу претходи сугласник (-*кшайи*, -*йшайи* и сл.), имамо тип a^b_{ae} (клик- дрх- борок- итд.); за -тати / -тим в. т. 67.
 -*ашайи*: тип a_a (лом- клим-).
 -*ешайи*: 1) тип a^b_{ae} (блеб- век- звек-), одн. a_a (дев- кол- реш-); 2) тип A^b (бең- гоң- заңов-, код ВД и шушк- шушљ-, који су обичнији по a_a).
 -*ишайи*: 1) тип A^b (гур- чест- махң-); 2) тип a^b_{ae} (гур-, према ВД).
 -*ошайи*: тип a^b_{ae} (кик- цвок- топ-), изузетно *какотати* (свакако акценатски ономотопеизам); у Поц. се чују и по типу b_{ae} , уп. -*укайи*, -*ушайи*.
 -*ршайи*: чаг- чег- (код ВД тип A^b , али ће бити обичнији по типу a_a , одн. a^b_{ae}).
 -*ушайи*: 1) тип a^b_{ae} (скак- цврк- срк- шап-), одн. a_a ; 2) тип A^b (грг- шкрг- гуг- — према ВД, али ће и ови бити обичнији по претходном типу). У Поц. и овде срећемо тип b_{ae} (уп. -*укайи*, -*ошайи*).
 -*цайи*: двосложне основе иду по типу b_a (кле- се- ку-), ретко b_{ae} (кво-); вишесложне углавном иду по типу a_a (пала- коба- голи- копр- и др.) (в. и проширене варијанте суфикса).
 -*ецайи*: бол- (тип A^b).

-*уцайи*: код ВД тип А^в (жив- пиј- кашљ-), али су обичнији по типу а₁.

-*ичайи*: бел- боб- глав- (тип а₁).

-*шайи* (-*ишайи*, -*ушайи* и др.): гарга- коме- каи- воли- перу- пену- (тип а₁).

67. *Глаголи на -айи/-им*. Редовно су окситоне, само се разликују у квантитету вокала у основи. Кратке основе су малобројне и непродуктивне (сем дијал. појаве код глагола на -*кишайи* и др., уп. т. 24. и напомену 16), док код дугих има неке продуктивности (ономатопеје), која се огледа и у издвајању неких завршетака у посебну морфему.

-*ждайи*: дре- зви- (тип А).

-*јаји*: тип А (бле- бу- зу- бру- стру- ху-).

-*шайи* (са претх. сугласником изузимајући *ш*): уколико прелазе у ову морфолошку врсту, иду по типу а (в. горе, т. 24).

-*ишайи* тип А (њи- пи- пр- шу-).

-*чайи*: тип А (ве- зве- ски- цвр-). В. т. 50.

68. *Глаголи на -еји/-им*. И ови глаголи су готово редовно окситоне (сем неких лексичких изузетака, уп. т. 36. и 44). У деноминативним образовањима начелно се чува квантитет као у основној речи, изузев код глагола на -*неји*.

-*неји* (према придевима на *-*и*). Код ВД овде углавном редовно долази до скраћивања вокала у односу на основни придев, тако да глаголи иду по типу а (глад- хлад- праз- там- жед- бес- труд- руж-; овај последњи и по типу А). Изгледа да овај однос губи продуктивност тако да га анкета не потврђује за све ове речи.

-*енеји* (према придевима за боје): црв- зел- рум- (тип а).

-*шеји* (са претх. сугласником): тип а (цав- плам- треп- бук-).

69. *Глаголи на -ији/-им*. Деноминативи имају ове карактеристике: 1) начелно се задржава квантитет основне речи (за разлику од глагола на -*аји*, уп. зуб: зүбати: зүбити); 2) акценатски тип јасно зависи од акцената основне речи, тј. према именима са акцентом на крају и према именима са старим силазним акцентом имамо глаголске окситоне и хетеротоне (одн. прелазни тип), а према осталима разне варијанте глаголских баритона (о односу газ: газити и сл. в. горе, т. 44); 3) граница окситона и хетеротона доста је лабилна, и условљена је значењем (највише глаголским родом, уп. напомену 20); нарочито је колебљив акценат кратких вишесложних основа. Основе на

групу сугласника од којих је први сонант радо иду по типу В (радије него код глагола на *-аићи*). Девербативни углавном не показују млађе продуктивности (в. т. 26-28, 44, 51, 60-62). Ономатопеја има по типу *b*, у корелацији са узвицима (бућити и сл., однос нарочито активан у црногорским говорима).

- авићи*. Поједине лексеме се чују и на западу по типу А^в (крв-бец-), али је за категорију у целини карактеристичан регионални дублетизам: на западу и југозападу тип чађавити, а на истоку (укључујући ЦГ) чађавити (А^в). Код ВД односи су начелно као на западу и југозападу.
- ожићи*: тип *b* (тал-*ожићи* парл- брл- крт-).
- ајићи*: обич- (тип А^в).
- амјићи*: хал- тел- бат- (тип А^в).
- омићи*: 1) тип а (ђав- враг-); 2) тип аа^в (сок-). Уп.-*орићи*.
- аљићи*: бог- (тип А^в).
- ељићи*: 1) тип а (шев- шеп- пенд-), али вероватно и овде има колебања (уп.-*орићи*); 2) бек- (тип А^в, РСАНУ).
- иљићи*: уп. мет- фит- (тип А^в), чкаљити, пиљити (тип А).
- ољићи*: Код ВД је двојак акценат: 1) миг-*ољићи* врп- шаш-; 2) миг-*ољићи* мум- тут-. Анкета потврђује обе варијанте (рекло би се да је прва нешто обичнија); потврђен је и трећи тип: мигљити (са колебањем у презенту, уп. -*орићи*).
- уљићи*: тип А^в (-кук- -мум- смиј-).
- анићи*: уп. див- там- безн- капет- дух- (тип А^в), пог- тав- вошт- (тип *b*).
- етићи*. Према придевима за боје непрелазни глаголи иду редовно по типу а. Овај тип преовлађује и код прелазних глагола, али овде има колебања, нарочито у сложеном презенту (в. -*орићи*). Уп. и коренити (тип А^в), дрв-*етићи* кам- сем-.
- ињићи*: уп. јед- фак- (тип А^в), лат- мрц- (тип *b*).
- уњићи*: тип А^в (траб- сап- рач-).
- ањићи*: уп. бот- (тип *b*, РСАНУ).
- ењићи*: уп. вил- (тип а или аа^в, РСАНУ).
- ињићи*: дет- (тип *b*).
- оњићи*: шоб- боб- (тип а, али вероватно има колебања, уп. -*орићи*).
- арићи* (-*карићи*): 1) тип А^в (жив- живот- лешк- трчк- — пероративи, в. т. 63; риб- дрв- господ- — према именицама на -ар); 2) ређи је тип *b* (јак- бек- блак-).

- ерийи*: треп- (тип а, али се чује и по аа^b); уп. у РСАНУ и веч- (тип а), вѣв- (потврђен је и тип а).
- ирийи*: тип А^b (коңд- вамп- плах-).
- орийи*. Акцент је врло колебаљив, што ће бити условљено семантичком сродношћу са окситонама (цепрелазност), јасно израженим ономотопејским карактером, као и уопште превирањем између типова а, аа^b. Отуда срећемо: 1) тип а, одн. аа^b (жуб- лах- виј- бок-); рекло би се да је тип а нешто раширењии него тип аа^b; 2) такође је врло распрострањен тип жуб-*орийи* (крк- њуњ- и др.); 3) тип жаб-*орийи* изгледа да је лексички ограничењ на одређене ономотопеје (жам- дунд-ћућ-); 4) слична лексичка ограничењ запажа се и за тип жабгорити, који код ВД није заступљен (друкчије је кунаторити), али га анкета сигурно потврђује; 5) глагол роморити код ВД иде по типу а^b, али тај тип нема код овог суфикса знатније распрострањености; 6) у анкети је потврђен и тип жуборити (уп. и виторити у РСАНУ). Доцекле сличног колебања има и код осталих суфикса са етимолошки кратким вокалом (-*олийи*, -*елиийи*, -*олийи*, -*ениийи*, -*оњийи* и др.), па и код вишесложњих образовања без проширења суфикса (сведочити, питомити и др.).
- урийи*: тип А^a (кинђ- шеп- дрхт- шћућ- забаш-); уп. и ку- бурити.
- усийи*: наград- (тип А^a).
- аийи*: тип б (бог- брад-); уп. и рогоб- загој- и сл. (тип А^a).
- еийи*: мез- рем- сирћ- (тип б).
- оийи*: срам- (тип аа^b, уп. -*орийи*), кок- (тип А^a).
- асийи*: упроп- запреп- (тип А^a).
- ачийи*: тип А^a (просј- јуњ- једњ-); уп. и крм- (тип б).
- ичийи* (према именицама на -*ица*): задржавају акц. основне именице.
- учийи*: клоб- хајд- обр- (тип А^a).
- лучийи* (према именицама на -*лук*): тип б (ку- бок-).
- ашиийи*: тип А^a (прекард- ров- кочиј-).
- ешиийи*: костр- опељ- (тип А^a).
- ошиийи*: пустошити (тип аа^b) ВД, обично је и пустошити; те- тошити; кјцошити вјјарошити. Уп. -*орийи*.
- ушиийи*: тип А^a (пев- рог- пен-).

70. *Глаголи на -нуийи / -нем*. Изгледа да је тип а^b у савременим говорима мање заступљен него код ВД. Нарочито то вреди за више-

сложна образовања, где анкета једва потврђује овај тип; код ВД он захвата првенствено глаголе који у основи имају два непосредно суседна вокала: маукнути и сл. — али је по говорима обичније маукнути. И код двосложних основа доста је чест тип *b* према *a^b* код ВД (планути: планути). Ономаotopeје се колебају између типова *b* и *A^a* (в. т. 39), а инкоативни глаголи, глаголи са значењем слабо изражене особине и деминутивни начелно иду по типу *b* (код ВД, међутим, постоји и глужнути).

-*кнуйи*. Са једносложним корењом: 1) тип *A^a* (га- бе- ве- ри-); 2) тип *b* (цво- цмо- и сл.) (в. т. 39). Са вишесложним корењом нормално иду по типу *A^a* (ала- стрме- тандр-); овде треба издвојити завршетак -*укнуйи* (-*окнуйи*), где ће такође најобичнији бити тип *A^a*, али се у неким говорима чују и по типу *a^b* (код ВД ако суфиксу претходи вокал: ја- ма- ка-), такође и по типу *b*.

-*йнууйи*: аналoгно вишесложним образовањима са непроширеним -*нууйи* — нормално иду по типу *A^a* (зврке- блеску- гргу- шкргу-); овде је тип *a^b* још слабије заступљен него код простог -*нууйи*.

-*цнууйи*. Тип *A^a* среће се само у вишесложним образовањима, где је стање као и код глагола на -*йнууйи* (тип *A^a*: чалабр- певу- пију-, ређе *a^b*: палу- ВД), само што се у израженијим деминутивима чује и тип *b* (лабр-). Иначе иду по типу *b* (жа- пе- ги- итд.).

Митар Пешикан

Резюме

СИСТЕМА ГЛАГОЛЬНОГО УДАРЕНИЯ У ВУКА И ДАНИЧИЧА И ВЕ ПОСЛЕДУЮЩИЕ МОДИФИКАЦИИ

Митар Пешикан

Цель этой работы — систематизировать глагольную акцентуацию В. Караджича и Дж. Даничича (вместе с последующими дополнениями, проведенными наиболее полно в орфографическом словаре, изданном в 1960 г.), а также показать структуру и взаимоотношение отдельных акцентуационных типов. Система основных типов показана

в первой таблице, где в вертикальных колонках представлены акцентуационные классы: основы, которые до новоштокавской рецессии имели окончное ударение (охутона) — краткие (а) и долгие (А); основы с прасл. рецессией в настоящем времени (heterotona) — краткие (а^b) и долгие (А^b); наконец — основы с ударением на внутренних слогах (вагутона), сокращенные в сербохорватском (тип b), хотя существует также и вариант со вторичной долготой (В). Морфологические классы представлены в горизонтальных колонках.

Вне этой системы остаются односложные основы на гласный, которые показаны во второй таблице; они очень разнообразны по форме и происхождению, но все же их можно сгруппировать в три акцентуационных типа (распадающихся в свою очередь на варианты в связи с явлениями протонии в наст. времени), — которые до некоторой степени аналогичны типам в первой таблице.

Функциональная нагрузка, весьма различная в отдельных типах, до некоторой степени проявляется в численности основ (простых и префиксированных), относящихся к определенным типам что показано в третьей таблице; эти данные обосновываются на словаре В. Караджича (по материалу Дж. Даничича).

В первой части статьи (5-14) рассматриваются некоторые общие явления, в первую очередь ударение асимметрических форм аориста (2 и 3 л. ед. ч.) и явления протонии. Далее (15-64) дан обзор и описание акцентуационных типов и показана их структура; особо (26-28 и 60-62) рассматривается прежняя граница между окситонированными основами на *-ији* и теми же основами с рецессией ударения в наст. времени, — внутри которых в сербохорватском языке произошли специфические изменения. В последнем разделе (65-69) показано ударение глаголов по отдельным суффиксам.